

DUBROVAČKA ŽIVOTOPISNA KNJIŽEVNOST I NJEZINI IZDANCI

Ivan PEDERIN, Zadar

Mnoga naša životopisna djela vrlo rano su ušla u znanstveni promet, ali su se začudo kasno objavljivala. Objavljivanje je otpočelo tek od tridesetih godina, kad je objavljeno *Pismo Radu Miličiću* Ignjata Džordžića i *Elogia Đura Bašića*, a nastavilo se je u sedamdesetim godinama s Crijevićevom *Bibliotheca Ragusina*. Mnoga životopisna djela i danas su u rukopisu. U tome slijede sudbinu arhivskih spisa koje su mnogi čitali i proučavali, a onda ih gotovo nezahvalno vratili u kutije, obuzeti osjećajem arhivista svjesnih da je draž arhivâ baš u tome što se nikada ne mogu dokraja srediti, a kamoli objaviti. Zbog toga su i znanstvena proučavanja hrvatske biografike najbliža arhivistici. To su uglavnom uvodi izdanjima s podacima o rukopisu što se izdaje, njegovu stanju i sudbini, sa životopisom pisca i pregledom drugih životopisnih djela.¹ Za te je radove karakteristična neutralnost stava prema discipliranosti, pa se u njima ne ističe svijest o posebnosti životopisa kao književnog ili poluknjiževnog roda u Hrvatskoj, niti se hrvatska biografska književnost uspore-

¹Srpska kraljevska akademija, Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskoga naroda, drugo odeljenje, knjiga VII. *Biografska dela Ignjata Đurđevića*, izdao i objasnio PETAR KOLENDIĆ, uvod napisao Pavle Popović, Beograd, 1935; ĐURO BAŠIĆ, *Elogia iesuitarum ragusinorum*, s uvodom i napomenama dr. Dragoljuba Pavlovića (odštampano iz Croatia Sacra), Zagreb, 1933, str. 113-218 uz recenziju NIKOLE ŽICA, *Književnici isusovci, Hrvatski književnici isusovačkoga reda u 17. i 18. vijeku*, Obzor od 23. veljače 1934; ARTURO CRONIA, recenzija Bašićeva djela u: *Atti e memorie della soc. dalmata di storia patria*, vol. VIII (1934) str. 211; SERAPHINUS MARIA CERVA, *Bibliotheca Ragusina, in qua ragusini scriptores, eorumque gesta et scripta recensetur, editionem principem curavit et proemium conscripsit Stephanus Krasić, tomus primus, Zagabriae*, Uvod. PETAR KOLENDIĆ, *Appendicieve »Notizie biografiche intorno ad alcuni scrittori illirico-slavi«*, Zbornik istorije književnosti, Odeljenje literature i jezika, SAN, knj. 1 (1960) i dr.; ILIJA GOLENIŠČEV-KUTUZOV, *Književni i naučni rad Franja Apendinija*, Dubr. knj. I., Dubrovnik, 1929, str. 282-286, 310-312; STANISLAV MARJANOVIĆ, *Uz dvjestagodišnjicu smrti dubrovačkog biografa i historioografa, Serafin Crijević (Seraphinus Maria Cerva) 1759-1959*, Zadarska revija, IX (1960), br. 2, str. 112-121.

đuje s biografikom ostalih naroda, a to okvir arhivistike kao pomoćne povijesne znanosti, u koju ti radovi spadaju, i ne traži.

Takva neodlučnost u pristupu životopisu kao književnom djelu opaža se i kod Miroslava Pantića te kod Zlate Bojović.² Ti su pisci prikazali radove naših životopisaca – M. Pantić rad Sebastijana Slade-Dolcia, a Z. Bojović Šime Ljubića – tako da su istražili čije su životopise ti pisci objavili, gdje su, kako i u kojoj prilici našli građu i podatke. Usto su napisali i životopis svojih biografa, Z. Bojović k tome i pregled biografike u nekadašnjoj mletačkoj Dalmaciji.

Životopisnom književnošću zanimalo se i bibliotekarstvo, kao druga pomoćna znanost, pa se Hrvoje Morović³ pozabavio životopisnim djelima splitskog životopisca Marka Dumanića, što su mu važna kao izvor koji govori o izgubljenim ili zagubljenim knjigama i rukopisima.

Sve nam to govori da su okolnosti i odnosi nastanka te sudbina hrvatskih životopisnih djela poznati, a također i životi njihovih autora kao i izdanja, ako ih je bilo, pa u tom pogledu malo što možemo dodati. Nismo uspjeli naći ni nova životopisna djela koja ranije nisu spomenuta u literaturi. Zbog toga ovaj rad nije pregled svih životopisa s bibliografijom. Valja međutim vidjeti kako su ta djela napisana i zašto, kakvu su ulogu imali, a potreban je i sažet zaključni pregled i pogled na hrvatsku biografiku kao cjelinu. Suvremena znanost vidi životopis kao književno djelo,⁴ pa ćemo u ovom radu vidjeti i razmotriti kako se životopisi pišu i zašto te kakva je njihova recepcija i uloga koju su imali u duhovnom životu Hrvata.

Životopis je kao križanac između povijesti i psihologije, književni rod koji je zastupljen gotovo u svim povijesnim razdobljima, no karakteristično je upravo razdoblje krize, kraja jednog duhovnoga razdoblja i početka drugog.⁵ U takvim razdobljima javlja se neka žeđ za znanjem i spoznajom samoga sebe u kojoj će biografika odgovoriti na pitanje tko smo mi i što se to upravo s nama dogodilo.

U tom smislu životopisna književnost počinje u nas već u 16. stoljeću kao izraz redovničke svijesti dubrovačkih dominikanaca, tog »gosparskog« reda koji se smatrao pozvanim da odigra posebnu ulogu u Dubrovniku. Prvo poznato životopisno djelo u povijesti književnosti napisao je dubrovački dominikanac Ambroz Ranjina

²MIROSLAV PANTIĆ, *Sebastijan Slade-Dolci, dubrovački biograf XVIII. veka*, Beograd, 1957; ZLATA BOJOVIĆ, *Povijest narodne dalmatinske književnosti Šime Ljubića*, Naučni sastanak slavista u Vukove dane, Beograd - Priština - Trsić 11-15. IX. 1978, 8.

³*Sa stranica starih knjiga*, Split, MH, 1969, *Stari splitski bibliografi*, str. 7-27.

⁴JAN ROMEIN, *De biografie, een inleiding*. Služio sam se njemačkim prijevodom *Die Biographie, Einführung in die Geschichte und ihre Problematik*, Bern, 1946; DIETRICH HARTH, *Biographie als Weltgeschichte, Die theoretische und ästhetische Konstruktion der historischen Handlung in Droysens Alexander und Rankes Wallenstein*, u: *Deutsche Vierteljahrschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte*, 54 (1980), Heft 1, str. 58-104; HELMUT SCHEUER, *Biographie, Studien zur Funktion und zum Wandel einer literarischen Gattung vom 18. Jahrhundert bis zur Gegenwart*, Stuttgart, 1979; LEO LOWENTHAL, *Literature, Popular Culture and Society*, Englewood Cliffs, N.J., 1961, *The Triumph of Mass Idols*, 109-136 i dr.

⁵J. ROMEIN, *nav. dj.*, str. 66, 103.

(1490–1550), vjerojatno zato što je triput bio starješina dubrovačke kongregacije. To je latinsko pismo Bernardu Getaldiću koje sadrži pregled uglednih dubrovačkih dominikanaca. Pun naslov mu je *Quodlibet declamatorium cum suis figuris et attestationibus ex sacris litteris, perutile verbi Dei declamatoribus, in tribus libris distinctum, cum tabula ordinata in secundo libro dierum comuniter praedicabilium, additis etiam propriis tabulis totam substantiam pro quolibet sermone continentibus, nec non his adiuncta quorundam sermonum magis utilium ex sancto Vincentio annotatione tabulari, venerabilis patris fratris Clementis Aranei de Ragusio ordinis praedicatorum congregationis Ragusina de observantia verbi Dei declamatoris* (1541). U djelu *La storia di Ravgia scritta nuovamente in tre libri da P. Serafino Razzi* (Lucca, 1595) nalazi se popis dubrovačkih nadbiskupa uz neku biografsku osobitost, pa popis dubrovačkih vlastelina koji su postali dominikanci (na str. 145–49). Godine 1605. pojavio se u Mlecima *Catalogus virorum ex familia praedicatorum in litteris insignium* dominikanca Ambroza Gučetića (1563–1632).

Ta rana i rudimentarna životopisna djela zapravo su popisi uglednih članova korporacija jednoga grada napisana sa svrhom da ojačaju svijest te korporacije i njezin ugled u gradu. Opaža se želja da se taj popis, katalog ili prospekt, proširi dodavanjem podataka o pojedinim članovima kataloga. Sve skupa čak i nije u prvom redu nabožno djelo; dominikanci su ugledni zbog svoje učenosti. U tom se smislu ti katalozi bitno razlikuju od jednoga drugog životopisu bliskog roda – života svetaca. Dok katalozi žele prikazati korporaciju kao cjelinu, bez naglaska na individualnosti, život sveca opisuje osobu kao neponovljivu zbog milosti Božje i primjernog života koji je po svojim kvalitetama poopćen. K tome svetac nije nužno svojina, ni predstavnik jednoga grada ili kraja, već cijelog čovječanstva sub »specie aeternitatis« i odvjjetnik kršćana pred Bogom. Zbog toga se u većem dijelu života svetaca ne opisuje život nekog hrvatskoga sveca kao u *Življenju blaženoga Gazotti Augustina* Adama Baltazara Krčelića (Zagreb, 1747), već život bilo kojeg sveca važnog za kršćanstvo i puk Božji. To je život sv. Benedikta (1784), pa život kralja Davida (1729) Ignjata Đurđevića, a svakako i život sv. Jerolima Marka Marulića. Ovdje ipak moramo spomenuti jedno starije djelo nastalo na području današnje Crne Gore oko sredine 12. stoljeća – *Ljetopis popa Dukljanina*.⁶ Kronikalni stil tog djela strukturiran je prema biblijskim kronikama. Slijed vremena označen je smjenom vladara i rađanjem njihove djece. »V. Accepit regnum filius eius Vladimirus et in via patris ambulaverit et possedit regnum patrum suorum cum pace. Genuitque filium, quem Ratimirum vocavit, qui ab infantia sua cepit esse durus valde atque superbus« (str. 44). Bitan odnos nisu znanstveno relativne oznake povijesnog vremena, već odnos prema apsolutnome izražen u vrlinama (in via patris ambulavit) odnosno porocima (esse durus valde atque superbus). Međutim pojedini vladar nikad nije mjerilo, već cjelina kao vrijeme izraženo u *summi* vladara što govori sve o jednom kraju, u ovom slučaju Crnoj Gori.

Jedan od vladara o kojem je pisac napisao više jest Vladimir, koji – »accepto regno, crescebat decoratus omni sapientia et sanctitate« (str. 78–84). No tada u njegovu zemlju ulazi bugarski car s velikom vojskom koja pustoši. Neki župan

⁶Služio sam se izdanjem: *Ljetopis popa Dukljanina*, Zagreb 1950.

odlazi caru Samuilu i nudi mu da će mu izdati kralja. Lik je strukturiran analogno prema Judi. Vladimir vidi da će podleći Samuilu i sprema se žrtvovati prema novo-zavjetnom načelu »Bonus pastor animam suam ponit pro ovibus suis.« Predaje se caru da bi sačuvao živote svojih ljudi. I taj čin je analogan Kristovoj žrtvi.

Samuilo ga baci u tamnicu, a Vladimir u okovima posti i moli. Gospodin mu šalje anđela koji mu navijesti skoro oslobođenje. I zbilja, careva kći Kosara uđe sa svojim sluškinjama u tamnicu da u kršćanskom milosrđu opere glavu i noge sužnjima. Vladimir joj se sviđa, ne toliko zbog izgleda koliko zbog svojih vrlina – on je »pulcher in aspectu, humilis, mansuetus atque modestus et quod esset repletus sapientia et prudentia domini...« Ona ode ocu i zatraži da joj ga on da za muža i to »... non causa libidinis, sed condoluit juventuti et pulchritudini illius...«, a k tome je čula da je kraljevskog koljena. Samuilo je uda za Vladimira, koji živi s Kosarom u braku poput sv. Josipa »... vivebat cum uxore sua Cossara in omni sanctitate et castitate, diligens deum et serviens illi nocte ac die...« Vladimir i dalje živi i vlada, a onda ga car Basilius na prevaru domami na svoj dvor i dade ubiti, no on još ima vremena ispovjediti se i pričestiti prije pogibije. Nakraju uzvikne slično kao Krist na Maslinskoj gori: »Orate pro me, domini mei et haec venerabilis crux una vobiscum sit mihi testis in die domini, quoniam absque culpa morior.« Pisac opisuje njegovu smrt kao mučeničku, grob nad kojim se noću vidi božansko svjetlo (lumen divinum), tužbalice udovice Kosare, prenošenje njihovih kostiju i narod kako štuje njegove moći.⁷ Ova je kronika važna za biografiku jer ide za cjelovitošću informacije o vladarima kao predstavnicima jednog kraja. U samom ulomku o Vladimiru vidljivi su utjecaji svetačke legende: primjerenosti i uzornost života, teologizirane vrline, što će imati važnu ulogu u biografici. Za nju će biti važno da je Vladimir (i ostali o kojima kronika priča) stvarno živio. Stoga je životopišćeva namjera da proširi dotadašnje znanje.

Sve to postalo je važno tek u 17. stoljeću, kad je zlatni vijek naše starije književnosti već bio prošao. Za razliku od bujanja kulturnih pobuda u 16. i 17. stoljeće okreće se prema natrag i nameće strogom katoličkom disciplinom i tridentskom pobožnošću. No ta želja za disciplinom, za pogledom unatrag iz kojeg će proisteći sažeta spoznaja proteklog razdoblja, opaža se posvuda. U Zadru se sređuju arhivi kako bi se spoznala načela i pravne osnove tradicije na kojima počivaju politički organizmi Dalmacije te da bi se uprava reorganizirala.⁸ Dana 8. kolovoza 1635. generalni providur Francesco Zen piše iz Zadra trogirskom knezu⁹ o neredu u kojem se nalaze turski spisi (le scritture e lettere turchsche). Nadalje traži od njega da se od tri spisa napravi katastik te da se oni uredno numeriraju i rubriciraju, a

⁷Vladimir je pogubljen 22. svibnja 1016. Njegovi posmrtni ostaci počivali su u crkvi sv. Marije u Krajini do 1215, kad su moći prenijete u manastir kraj Elbasana. Tu je 1381. godine albanski feudalac Karlo Topija podigao novi manastir, gdje se i sada čuvaju moći sv. Vladimira, kojeg pravoslavna albanska Crkva štuje. *Kronika popa Dukljanina*, str. 84.

⁸IVAN PEDERIN, *Die venezianische Verwaltung, die Innenund die Aussenpolitik in Dalmatien vom XVI zum XVIII Jh.*, Studi veneziani, n.s. 14(1988).

⁹Historijski arhiv u Zadru, Arhiv Trogira, kutija 15, svež. XVIII 81.

potom da se odlože u ormar pretorske kancelarije i stave pod ključ koji će čuvati knez u svakom pojedinom gradu.

U Hrvatskoj se arhivistika dakle rađa kao pitanje upravljanja gradskim općinama i odnosa s Turcima. U Francuskoj u to doba izbija tzv. »diplomatički rat« oko autentičnosti merovinških i karoliniških isprava s francuskim benediktincima. Protiv Jeana Bollandi (1596–1665) i Daniela von Papenbroecka (1628–1714) ustaje benediktinac J. J. Mabillon (1632–1707) i brani autentičnost isprava i s njima čast benediktinaca. Javlja se i pojam kritičnosti, važan za nastajanje suvremene povijesti. U Italiji je pisac takve povijesti Lodovico Muratori, u Hrvatskoj Ivan Lučić (Lucius) i Pavao Andreis. Oni traže po arhivima, što se posvuda popisuju i sređuju. Na poleđini pergamena pišu se regesti.¹⁰ Arhivska isprava sada više nije samo dokaz da neka obitelj, samostan ili kaptol posjeduju neku zemlju ili kuću, već u prvom redu izvor znanja o našoj prošlosti, točnije o nizu ljudi koji znače naše kolektivno Ja.

Nešto slično zbilo se u to doba i s ulogom životopisa i životopisne književnosti. Godine 1674. Ivan Lučić je objavio u Mlecima svoju knjigu *Memorie storiche di Tragvrio ora detto Trav*. Poglavlje 10. (str. 13–15) imalo je naslov »La venuta di S. Giovanni, la sua vita, e quello che succedesse nel suo tempo«. U tom poglavlju životopisa sv. Ivana pisac je postupio drukčije od drugih životopisaca koji su opisivali živote svetaca. Glavni lik sa svojim vrlinama nije poopćen, nije svojim djelovanjem usmjeren prema Bogu, pa mu Bog npr. ne šalje anđela kao Vladimiru. Sv. Ivan dolazi u Trogir u povijesno doba. Lučić navodi što se zbivalo u to doba dok je vladao kralj Krešimir, potom ispravlja doba svečeva dolaska s papinskim legatom, piše kritički o izvorima i svemu daje povijesni okvir, spominje normanske ratove 1062, trvenja frakcija u Trogiru koje je sv. Ivan izmirio. U to doba umro je trogirski biskup, te sv. Ivan treba postati biskupom, no on skromno i kreposno odbija. Kasnije ipak prihvaća, pa ga za biskupa posveti nadbiskup Lovrinac. Pisac opisuje njegov rad kao biskupa, njegovo podizanje samostana sv. Nikole. Uz taj podatak Lučić »in extenso« citira odnosnu pergamenu. Za Lučića kao i za prosvjetitelje povijest više nije zbirka priča i motiva.¹¹ Svaki podatak mora biti kritički dokumentiran. Lučić je u tom pogledu idejno i vremenski na evropskoj razini. Ovaj životopis mnogo kaže. Njegov bitan odnos nije više metafizika, već grad Trogir. Lučić piše o sv. Ivanu da bi rekao nešto o Trogiru. Takav svečev životopis stvar je jednoga pojma, a taj pojam je kolektivno trogirsko Ja.¹¹

Godine 1670. u Rimu se pojavila *Christiade to iest život i diela Isvkarstova spievana po Gionv Palmotichv vlastelinv dubrovackomv*. Uvod tom djelu napisao je kustos Vatikanske knjižnice Dubrovčanin Stjepan Gradić, čovjek zaslužan za vođenje dubrovačke politike¹² i osiguranje diplomatske podrške Dubrovniku u

¹⁰Najveći dio starijih regista zadarskih pergamena potječe iz 17. stoljeća.

¹¹PAUL HAZARD, *La crise de la conscience européenne 1680-1715*, Paris, 1961, str. 45.

¹²Vidjeti još MILAN IVANIŠEVIĆ, *Život svetoga Ivana Trogirskoga*, Čakavska rič, II(1978), str. 141-65.

¹²Vidi o S. Gradiću ĐURO KÖRBLER, *Pisma opata Stj. Gradića Dubrovčanina Senatu republike dubrovačke od god. 1667 do 1683*, u: *Monumenta spectantia Historiam Slavorum meridionalium*, 37(1915), uvod, ISTI, *O Bogišićevu prijepisu Gradićevih pisama*, Ljetopis

doba poslije potresa 1667. Ural ima naslov „De vita, ingenio et stvdīs avctoris”. Gradić je pišući taj životopis slijedio stereotipe. Počeo je s opisom piščeve domovine i obitelji da bi napisao nešto o njegovu ocu. Zatim je opisao njegovo djetinjstvo i povijest školovanja te kako je još kao dječak zavolio književnost i umjetnost, pjesništvo, glazbu, osobito latinske pjesnike. Naveo je i tko su bili njegovi učitelji. Potom je dao pregled njegova književnog stvaranja. Pohvalio je njegov rad i istaknuo pjesništvo, glazbu, osobito latinske pjesnike. Naveo je i tko su bili njegovi učitelji. Potom je dao pregled njegova književnog stvaranja. Pohvalio je njegov rad i istaknuo njegovu katoličku religioznost. Palmotićevo djelo napisano je na hrvatskom, pa je Gradić pokazao određen lingvistički ponos, a istaknuo je da tim »bosanskim jezikom« osim Dalmacije govore još Bosna i Hrvatska. Napokon je opisao i piščev izgled. Gradić je postupao slično mnogim kasnijim urednicima i književnim kritičarima. Napisao je recenziju ili, bolje, bilješku o piscu; dakle životopis u kojem su relativne samo okolnosti što su dovele do pisanja tog djela, dakle školovanje, naobrazba, religioznost, jer djelo je nabožno. Nastojao je o piscu stvoriti mit koji će olakšati prihvaćanje djela. Drugim riječima, on je reklamirao prodaju knjige.

Najvažnije je u svemu tome da je Gradić pisao o Palmotiću kao piscu Dubrovčaninu. U stereotipnom početku, u kojem je opisao piščev zavičaj, čak je na dvije stranice pisao o Dubrovniku kao gradu što su ga osnovali Rimljani, organiziranom po uzoru na Mletke. Prikazao je njegovu pomorsku trgovinu koja je u stalnoj opasnosti od neretvanskih gusara i Saracena, a u novije doba i od Turaka.

Bitan sastojak u pokušaju izgradnje mita o Palmotiću kao piscu jest to da je on pisac Dubrovčanin, dakle građanin grada što postoji u susjedstvu turskog barbarstva, a spada u evropski kulturni krug po tome što je potomak Rima i što je katolički grad. Bitan odnos Gradićeva životopisa o Palmotiću zapravo je zahtjev da se Dubrovniku pruži diplomatska podrška. Isticanje rimskog podrijetla tu ne znači gubitak i zaboravljanje hrvatske nacionalne svijesti, već dokaz da Dubrovnik spada u evropski kulturni krug, pa ga je ta Evropa dužna zaštititi od Turaka.

To dokazivanje da hrvatska preko dalmatinskih gradova spada u evropski kulturni krug, postat će u obliku pročišćenom od političkih elemenata osnovna tvar liberalnog nauka Narodne stranke.¹³ Gradićeva je zasluga što je ovim životopisom taj književni rod stavio u službu dubrovačke vanjske politike, odvojivši ujedno postupke reklamiranja književnog djela i uredničke »bilješke o piscu«, koji su svojstveni mnogo kasnijim razdobljima. Sam Palmotić posvetio je svoju knjigu kardinalu Francescu Barberinu, dekanu Svetog kolegija i zaštitniku Dubrovnika.

Malo poslije toga (1705) pojavilo se djelo *Vita martyrium B. Vladimiri Croatiae Regis* Pavla Rittera Vitezovića.¹⁴ U tom životopisu pisac je slijedio popa Duklja-

JAZU 26(1912); BALTAZAR BOGIŠIĆ, *Dvije riječi o Stjepanu Gradiću i njegovim pismima dubrovačkoj republici*, Dubr. kalendar za 1867; ISTI, *Srpski umetnici u italijanskim pismima XVII. stoljeća*, Spomenik Srpske kraljevske akademije, 38(1900); F. AMBROSOLI, *Stefano Gradi*, u: *Galleria di Ragusei illustri*, Dubrovnik, 1841.

¹³IVAN PEDERIN, *More i Jadranska Hrvatska u časopisu »Vijenac«*, Adriatica maritima Zavoda JAZU u Zadru, sv. 4(1985).

¹⁴Služio sam se izdanjem u: *Hrvatski latinisti*, Pisci 17-19. stoljeća, Auctores saec. XVII-XIX, MH, Zora, 1970, str. 157-161.

nina toliko da je opis Vladimira, u kojeg je zaljubljena Kosara, gotovo doslovce preuzet od predloška («pulchrum aspectu, humilem, mansuetum atque modestum, divinique sapientia et prudenti repletum»). Tako Kosara voli Vladimira ne zbog požude («non libidinis causa, sed pura juventuti venustatique illius compassione»). Slično se može reći i za Kosarin razgovor s ocem u kojem traži da joj otac da Vladimira za muža.

P. R. Vitezović je preuzeo i kronikalnost stila, a s time i svijest da Vladimir kao pojava govori o većoj cjelini, a ta je, nesumnjivo, Hrvatska, koje je Vladimir književni znak, a njegove nesreće i mučeništvo znače nesreću hrvatskog naroda u turskoj opasnosti. Tako je Samuilo opisan analogno prema Turcima kao barbarin i tiranin. Tu ima ulogu prosvjetiteljsko shvaćanje apsolutne vlasti koja je nespojiva s društvenim poretkom, npr. kod Samuela Puffendorfa, koji je držao da iz božanskog prava nigdje ne proizlazi da jedan čovjek mora vladati nad svim ostalima, te da se ljudi ne rađaju jednaki, već se rađaju da postanu jednaki.¹⁵ Žrtva takve nejednakosti je Hrvatska, koje je Vladimir književni znak.

Godine 1711. pojavila se u Frankfurtu knjiga ugarskog pisca *Davidis Czvittingeri nob. hvng. Specimen Hungariae literatae uirorum eruditione clarorum natione Hungarorum, Dalmatarum, Croatarum, Slavorum, atque Transylvanorum, vitas, scripta, elogia et censuras ordine alphabetico exhibens accedit Bibliotheca scriptorum qui extant de Rebus Hungaricis.*

U tom djelu najviše je životopisa svećenika i bogoslovnih pisaca. Često ti životopisi i nisu pravi životopisi, nego spomeni pojedinih djela ili naprosto bibliografija dotičnog pisca. Tako pisac za Markantuna Dominisa (str. 124) piše poslije navoda titula »Vir magnae eruditionis, inque Romana Ecclesia egregiae extimationis...« Daje pregled njegova života (kao posljedica rada i pisanja), njegovih djela i djela napisanih protiv njega; ističe da nije bio katolik, ali ni protestant ni kalvinist, već da je bio protiv svih njih. U članku »Francovitz Matthias« (str. 158) prikazuje njegov rad u reformaciji, taj rad cijeni i ističe Dominisovu sposobnost da radi kritički, ali ipak naglašava da je njegov nauk bio kriv – »Author inter Haereticos primae classis rejicitur in Romano indice expurg.« U oba slučaja za autora, koji je nesumnjivo katolik, krivovjernost nije razlog da se o Dominisu, odnosno Vlačiću, šuti. Njihov se znanstveni rad cijeni, no životopis je instrumentaliziran utoliko što Vlačićev govori samo o reformaciji, a Dominisov o znanosti. Važno je da je autor usvojio načelo da obuhvati sve istaknute muševce Hrvatske, odnosno Ugarske, koje upravno dijeli; »natio« za njih nije etnički pojam, već teritorijalno-upravni. Prema tome, popis svih istaknutih muševa neke zemlje duhovna je stvar te zemlje. Ti su muševi djelovali na univerzalno-evropskom planu, nisu samo svi živjeli u Ugarskoj, odnosno Hrvatskoj. Pisac ih želi iz tog plana uvjetno izuzeti tako što će reći da su oni ipak bili Mađari, odnosno Hrvati, te su kao takvi sudjelovali u evropskoj uljudbi, a tim zalogom on će djelovati na buduće naraštaje svoje zemlje. – »Posteritas ad comunem beneficentiam incitatur« (tako u uvodu »Praefatio ad lectorum«). Važna je svijest, također istaknuta u uvodu, da on piše »historiam literariam«. »Literarius« se ovdje ne shvaća kao lijepa književnost, već sve što se piše, pa pisac

¹⁵P. HAZARD, *nav. dj.*, str. 255-61.

ističe da su mnogi Mađari došli do purpura i drugih časti. Životopisi vojskovođa i vladara tu se neće naći; pero odnosi prevagu nad sabljom.

To su bila načela na kojima je došlo do rascvata hrvatske književnosti u Dalmaciji. Kao vrijednost priznavala se učenost i ostale kršćanske vrline koje će nizu muževa pomoći da se istaknu u svijetu. Njih će se označiti zajedničkim zavičajem shvaćenim teritorijalno i time označiti u smislu revizije univerzalizma. Tu djeluje i još jedna druga, talijanska tradicija. U Italiji su pojedini gradovi, a potom redovi i društva, na sličan način izdavali kataloge. Tako je Giovanni Maria Crescimbeni izdao *Notizie storiche degli arcadi morti* (Rim, 1720/21). Postoje zatim *Notizie storico-critiche intorno alla vita e le opere degli scrittori Viniziani* franjevca Giovannia degli Agostinia (Mleci, 1752). Sebastian Slade-Dolci napisao je tako *Necrologium Fratrum Minorum de Observantia S. Francisci Ragusii*, koji je kasnije, 1914, izdao franjevac Benvenuto Rode. Okvir reda gradske komune, dijeceze tu vrlo snažno djeluje. Čak i u 19. stoljeću uvijek će se isticati odakle je pisac čiji se životopis piše.

Najvažnija središta u kojima se razvila životopisna književnost jesu Dubrovnik i Zadar, kasnije i Split. Kao još jednu značajku životopisne književnosti ističemo da ona, načelno, nije originalna. Pisci preuzimaju podatke jedan od drugoga, a to uvijek ne kažu.¹⁶ Ispisuju po čitave odlomke i rečenice, a da to ne kažu. Pojam plagijata i izvornosti nadahnuća onda nije bio razvijen. Pojam plagijata nastao je u krilu industrije kao zaštitna mjera od pretiskivanja, a pojam izvornog i neponovljivog nadahnuća kao element kojim se gradio mit o piscu emancipiranu od uloge nakladnikova najamnog radnika, što je piscu uopće bilo teško dostižno. Dubrovački životopisci nisu najamni radnici izdavačevi, već redovnici koji žele stvoriti što potpuniji katalog za budućnost. Serafin Marija Crijević toliko je skrupulozan, da svoju *Bibliotheca Ragusina* nije za života htio ni izdati; Ignjat Đurđević i Đuro Bašić također nisu izdali svojih životopisnih kataloga. U tim prilikama suradnja je dobro došla, osobito za to da se isprave greške koje je znao napraviti S. Slade-Dolci, tako misli M. Pantić. Pa ipak, koliko osobnosti i razlike u stilu u ovom prividno jedinstvenom, gotovo tematskom radu! Razmotrit ćemo najvažnija životopisna djela S. Slade-Dolcia, Ignjata Đurđevića, S. M. Crijevića i Đ. Bašića da istaknemo ono jedinstvo i osobno u njima i, što je još važnije, njihove izdanke i recepciju s kojom su oni uspjeli osigurati vezu Hrvatske s Evropom, starije i novije hrvatske književnosti.

S. Slade-Dolci je u *Fasti litterario-ragusini sive virorum litteratarorum, qui usque ad annum MDCCLXVI. in Ragusina clauerunt Ditione, Prospectus Alphabeticus ordine exhibitus, et notis illustratus* (Mleci, 1767) u svojoj posveti mletačkom benediktincu Giovanniu Agostinu Gradenigu, čiji je brat Giacomo bio providur mletačkog brodovlja i uveo S. Sladu u akademiju za crkvenu povijest u Mlecima, opisao Dubrovnik panegirički kao grad koji je svratio pažnju pape Benedikta XIV. i niza pisaca što su ga spominjali u svojim djelima. Tu je dakle riječ o pravom kultu zavičaja koji znači kult sugrađanina, kako kaže Toma Akvinski: »In cultu autem patriae intelliguntur cultus omnium concivium, et omnium patriae amicorum. Et

¹⁶MIROSLAV PANTIĆ, *Sebastijan Slade-Dolci, dubrovački biograf XVIII. veka*, Beograd, 1957, str. 55-66.

ad hos pietas principaliter se extendit,«¹⁷ Evo što misli S. Slade u *Ad benevolum lectorem*:

»Porro, quod Epidaurum Dalmatica, vulgo Ragusa, Viris litteratis et doctis perpetuo floreat, Benedictus IX. solebat mirari passim: inquiebat enim, Urbi nostrae abasque Maecenate Virgilios esse; atque a nobis amari litteras magnifice: hoc est ulla mercedis spe. (...)

O factum bene! O viros beatos
Quotquot patria protulit Ragusa
Doctarum egregios, et elegantes
Artium studiis, leporibusque!
Chartis plaudite, io, laboriosis,
Io, plaudite Dulcio, profundus
Sive Orcus cohibet malis tenebris
Seu vos fata diem sinunt videre.«

U pjesmi je S. Slade istaknuo da je Dubrovnik poznat zbog svojih učenih muževa. Pa ipak, većina se tih učenih muževa istaknula u inozemstvu, ponajviše u Italiji, na papinskom dvoru, pa ih S. Slade individualizira i dograđuje njihovu pojavnost elementom zavičaja, čime revidira evropski katolički univerzalizam, ali istodobno ističe Dubrovnik kao dostojan član evropskog svijeta, koji se smatra kulturnim i uljudnim orbisom, a ne svijetom barbarstva.

U prvom životopisu, životopisu Aeliusa Lampridiusa Cervariususa, kaže se samo da je rođen 1463, da je kao dječak otišao sa Stjepanom Zamagnom u Rim i bio poklisar Republike kod Siksta IV. Potom se spominje njegovo članstvo u akademijama. Životopis je dakle sveden na godinu rođenja uz navod, funkciju i titule, i u tom je smislu dekorativan. Nešto je širi životpis Ambroza Gučetića, pod brojem 3. »Ambrosius Gozze Ord. Praed. Anno 1609. Mercarensem, et Tribunen. Episcopatum obtinuit, a quo Stagnensem anno 1615. translatus est. Ex Ephemer. litter. Ital. Tom. XXI. art. X. p. 197. vulgavit Bononiae Lib. inscriptum, Reformatio Calendarii perpetui: edidit item alium de Viris illustribus sui Ordinis; et quae p. 104. de hironymo Forclivensi scribit, referantur a Paulo Benoli in Annalibus Forolivii; ut testatur Cl. Zenus in Addi. Voss. Tom. II. p. 213. Scripsit quoque Librum Exemplorum, ac Similitudinum; Familiae Gozzeae Genalogiam, et alia nonnulla, quae inedita in sui Ordinis servantur Bibliotheca« (str. 2).

U ovom kratkom životopisu prevladavaju glagoli, osobito oni u prošlom svršenom vremenu: obtinuit, vulgavit, edidit. Ovi daju gomilanju podataka živost, sažetost i pokretljivost. Život Ambroza Gučetića sama je aktivnost. Zbog toga je sve svedeno na područje kulturno-znanstvenog djelovanja koje opravdava kretanje u hijerarhiji, život djeluje kao sublimacija kulture.

Slade piše na latinskom, kao na jeziku znanosti i kulturnog zajedništva. Latinski vrlo strogog oblika bit će *conditio sine qua non* dubrovačkih životopisaca. Me-

¹⁷*Angelici doctoris S. Thomae Aquinatis Summa Theologica cum commentariis Thomae de Vio Card. Cajetani, et elucidationibus litteralibus P. Seraphini Capponi a Porrecta, Ordinis Praedicatorum, t. VI/2, Rim 1772, Q. CI, art. I, str. 87.*

đutim u životopisu Andrije Čubranovića (br. 4) ovaj pisac, inače pisac jedne filološke rasprave o hrvatskom jeziku, iskazuje Čubranoviću veliko poštovanje jer je pisao na hrvatskom. U životopisu Antuna Natalia Alettia (br. 107), njegova učitelja, istaknuo je njegovo poznavanje stranih jezika, klasične starine i sposobnost da piše stihove na latinskom. Dok je Čubranović obljubljen u narodu jer je pjesnik na hrvatskom, pa se za »Jeđupku« zna, biti pjesnik na latinskom dokaz je dubokog poznavanja tog jezika, a time i velike učenosti koja nije okrenuta prema puku, već radije prema vječnosti. Pjevati pjesme na latinskom nešto je uzvišeno, slično vjeri – »cum assensione cogitare«, kaže Toma Akvinski, ili »actus intellectus assentientis veritati divinae ex imperio voluntatis a Deo motae per gratiam«.¹⁸

Životopis Vlaha Držića ističe se nizom superlativa (br. 43): »Blasius Darsu. Nicolaus Nalius lib. de Sphaera pag. 51. eum inter celebriores sui aevi collocat Mathematicos. deit, quod formandis Spaeris ernallaribus, indidentisque Globis teraque summe oblectabatur; quodque unum exce lentius fabrefactum, et ad se dono missum, Cardinalis Rodolphus Pius amantissime excepert; neque gratias reddere litteris officii plenis recusarit. Floruit itaque medio Sec. XVI.« (str. 12).

U suvremenom američkom životopisu prevladava politički životopis, a onda životopis poslovnih, stručnih ljudi i glumaca. Sve je u znaku čvrste vjere u životne šanse koje se nude svakome.¹⁹ Kod S. Slade prevladava neslomljiva vjera u vrline katoličkog bogoslovlja, koje vodi uspjehu i, što je još važnije, priznanju. Tako se kardinal Rodolphus Pius spominje kako neki kontrolni uređaj koji to priznanje sankcionira. Prema Tomi Akvinskom (nav. dj. iz 1928, Quaestio XVII, art. I.), nada (spes) proistječe iz zasluga, ali je sama bez milosti (gratia) »ipse autem habitus spei ex meritis, sed pure ex gratia«. Eto kardinalove uloge! On je načelo milosti što nadopunjuje nadu zbog zasluga koje S. Slade nabraja.

Kod S. Slade-Dolcia je znanstveni rad bio isto što i rodoljublje, a taj će nazor preuzeti od dubrovačkih životopisaca 19. stoljeća, što ćemo kasnije vidjeti. Rodoljublje je kod njega bilo »cultus omnium concivium«, kao kod Tome Akvinskog, što prije vidjesmo, ali ne samo to. Nije ni kod Tome samo to. Kod njega (nav. dj. Rim, 1773, Quaest. CII, art. I, 117) tjelesni je otac načelo začetka što se nalazi u Bogu: »participat rationem principii, qua universaliter inventum in Deo«. Tu Toma misli kauzalno. Međutim svaka osoba koja vodi druge, sudjeluje u osobinama oca: »participat proprietatem patris: quia pater est principium et generationis, et educationis, et disciplinae, et omnium, quae ad perfectionem humanae vitae pertinent«. No to se proteže i na svakog dostojanstvenika: »persona in dignitate constituta«, a to su vladari, vojskovođe i učitelji. Vladati znači nekoga usmjeriti k cilju: »Gubernare autem est movere aliquos in debitum finem, sicut nauta gubernat

¹⁸*Divi Thomae Aquinatis ordinis praedicatorum doctoris angelici a Leone XIII. P.M. gloriose regnante catholicarum scholarum patroni caelestis renunciante Summa theologica, editio altera romana ad emendationes editiones impressa et noviter accuratissime recognita*, II-II, Rim 1928, art. I, i IX, str. 41 i 52.

¹⁹LEO LOWENTHAL, *Literature, Popular Culture and Society*, Englewood Cliffs, N.J., 1961, *The Triumph of Mass Idols*, str. 111-113.

navem, ducendo eam ad portum.« U tom je smislu vladar iznad podanika. Pitanje zajednice kod Tome je pitanje vjerski obrazložene vlasti. S. Slade poštuje tu hijerarhiju dostojanstva i posluha, ali zna i za drugi osjećaj zajedništva kojeg neće naći kod Tome, a to je osjećaj kulturnog zajedništva ljudi njegova jezika, Dalmatinaca, Hrvata i Bugara: »meae linguae hominibus, Dalmatis, Croatis, Bulgaris, uno verbo Illyricis«, što je u »Praefatio« životopisa sv. Jerolima, pun naslov »*Divi Hieronymi stridonensis Maximi ecclesiae doctoris vita ex eiusdem Operibus diligenter decerpta, una cum ipsiusmet Sancti patris, adversus dallaeum et alios, vindiciis* (Mleci, 1751).«

To je djelo napisao nekako kao utuk onima koji su pisali o Ciceronu tako da je u svečevim djelima našao podatke o njegovu životu. Ta akribičnost i ta kritičnost, koje u »Fasti« nisu uvijek bile njegove vrline,²⁰ ovdje su umjesto metafizičke univerzaliziranosti kršćanskih vrlina, što je karakteristika srednjovjekovne legende o svecu. Jerolimove vrline lišene su metafizike. Opisan je njegov teški rad, učenje hebrejskog, rad s knjigom. Nije to više Tomin metafizički »actus fidei« (nav. dj. Rim, 1928, Quaestio II, art. I), u kojem se vjera razlikuje od svih drugih čina intelekta što idu oko istine i neistine. Kod Jerolima nema ni univerzalizma vrlina. Jerolim je, kako ga opisuje S. Slade, sav Hrvat i Slaven, pa pisac suprotstavlja njegovu rustičnost eleganciji Rima (str. 30); na više mjesta ističe značaj hrvatskog jezika – »sermo illyricus« (str. 24 i sl.). Sličan osjećaj jezičnog zajedništva i lingvistički ponos naći će se i kod Ignjata Đurđevića *Vitae illustrium Rhacusinorum*.²¹ Tu je pisac u članku o Dinku Zlatariću (str. 27) naveo kako je Zlatarić neke prijevode Torquata Tassa i Sofokla posvetio Jurju Zrinskom. Ovaj mu je i odgovorio istaknuvši u pismu, koje je Đurđević citirao *in extenso*, da cijeni što je djelo »Dalmatico idiomate conscriptum«. Takvo filološko rodoljublje i ponos odgovaraju prosvjetiteljstvu Christiana Thomasiusa, koji je svoje programe pisao na njemačkom, a ne na latinskom, da bi se kasnije kod Herdera pretvorilo u pravo filološko rodoljublje.

Međutim kod Đurđevića je riječ o jednoj osobitoj tehnici. Ako on *in extenso* citira pismo Jurja Zrinskog, on u strukturu književnog teksta uvodi njegov vojni i društveni ugled, posuđuje ga da bi dao značaj književnom radu Dinka Zlatarića i, svakako, hrvatskom jeziku. U članku o Aeliusu Lampridiusu Cervariusu, dubrovačkom pjesniku koji je potkraj 15. stoljeća živio u Rimu i bio član »Academie Romana«, pisac ističe njegovo prijateljstvo s Paulom Cortesiusom i s Girolamom Fracastorom, tako da odmah citira što je ovaj o njemu napisao. Na kraju se poziva i na njegov spomen kod povjesničara Sabellicusa; navodi točno stranicu. Ti postupci svjedoče o potrebi za dokumentiranošću i akribiji kao kriteriju. No stilski je postupak drukčiji. Navodeći tri uglednika priznata na evropskom planu, Đurđević strukturira Cervariusov ugled prema analogiji. Slično postupa i u članku »Floria de Zuzeris«, čiji je izgled potanko opisao, što predstavlja iznimku svoj životopisnoj književnosti. Naći će se toga jedino u životopisima Marka Marulića Pečenića. Tu je Đurđević citirao pjesmu Caesara Simonettusa pod naslovom *Per l'illustre signora*

²⁰M. PANTIĆ, *nav. dj.*, str. 115.

²¹Naslov je dao P. Kolendić kad je 1935. objavio ovaj spis koji je pronašao bez naslova. Vidi još V. P. POPOVIĆ, *Dubrovačka biografija I. Ignjat Đorđić, Godišnjica Nikole Čupića*, Beograd, 1903.

Flore Pescioni (str. 17). Đurđević je u »Pismu Radu Miličiću«, pod naslovom *Autori Ragusei che c'hanno dato libri alle stampé*, sastavio i prvu dubrovačku bibliografiju. Stilski je postupak u biti isti. Pisac je posudio autoritet koji pisanoj riječi daje tisak, kao u ono doba dosta sjajno zanatsko-umjetničko dostignuće inozemnih gradova. Tisak se navodi kao jedan od uspjeha; slijede još visoke funkcije pisaca, sve u znaku općeg rascvata. Riječ »fiori« vrlo se često ponavlja. Ona s vremenom daje stilu jezgrovitost, a semantičkim poljem asocira vrt, mjesto uspjeha, kulture i rada, pa čak i Raja zemaljskog – vrta Edena, sve u namjeri da izbjegne neizbježnu monotoniju bibliografskog nabranjanja.

Posveta *Saltiera Slovinskoga*, koju je također izdao P. Kolendić u naprijed navedenom izdanju, strukturirana je prema bilježničkoj ispravi. Poslije uvodne formule, salutacije – pozdravu Marinu Zlatariću, u kojoj se Ignjat Đurđević predstavio, slijedi formula poput preambule diplomatske isprave u pohvalu uporabe hrvatskog jezika u književnosti – *quae Illyricae linguae hominibus ob admistam poeticae dulcedini utilitatem...*« (str. 123). Taj, mogli bismo reći, »diplomatički stil« daje neko ozračje svečanosti, oslanja se na veličanstveni ton vladarskih i biskupskih pergamena. U daljnjem tekstu kršćanske vrline kao amor, solertia, diligentia idu skupa uz studium. Za Ignjata Đurđevića kao i za skolastiku, studij ide uz pobožnost.²² Temeljni nazor kršćanstva, a posebno skolastike, da je božanska istina skrivena u Svetom pismu, otkrit će se tumačenjem, egzegezom, dakle otkrit će se znanjem, kojeg nema bez Božje milosti. Kasnije pisac prelazi na životopis Dinka Zlatarića, točnije njegov »studiorum circulum egregie absolutum« i djelatnost dok je bio rektor »Patavini archigymnasii«. Prikazom aktivnosti tog zbilja uglednog Sveučilišta i citatom iz »Albuma rectorum gymnasi«, u kojem se govori o Dinku Zlatariću, opisom njegove svečane rektorske odjeće i njega kao vođe ličnosti koje su tada u Padovi studirale, pisac prenosi ugled Sveučilišta i tih ličnosti na Dinka Zlatarića.

Vrhunski domet životopisne književnosti u nas predstavlja Serafin Marija Crijević, bibliotekar i arhivist u dominikanskom samostanu u Dubrovniku, kasnije profesor Svetog pisma i moralne teologije i napokon član povjereništva za cenzuru knjiga, kako doznajemo iz Krasićeva uvoda u njegovu »Bibliotheca Ragusina«. Što se tiče zahtjeva za kritičnost, on posve spada u okvir prosvjetiteljskog vijeka. Kao takav on je, po mišljenju S. Krasića, dubrovačku povijest oslobodio balasta legendi, a bio je toliko skrupulozan da je svoje članke neprestano dotjerivao, pa ih nikad nije ni izdao. Ostali su neizdani sve do naših dana, dok ih nije izdao S. Krasić. Iako pun odgovornosti prema stilu, on je u svom uvodu (Praefatio) isticao da piše jednostavnim i nekićenim jezikom (rudi stylo), čime je opet pokazao prosvjetiteljski osjećaj prema pisanoj riječi. On je tu na liniji Alexandera Popea, koji je Homerovoj Ilijadi zamjerao nedostatak simetrije i reda. Takav stav odgovara općem uvjerenju doba da proza može sve izraziti, pa stih nije ni potreban, da jezik mora biti stabilan i lucidan, rječnik precizan, gramatika solidna, kako je to pokazao John Locke ističući da pisanje nije primjenjivanje pravila i recepata, već da je

²²H. H. GLUNZ, *Die Literaturästhetik des europäischen Mittelalters*, Frankfurt a. M., 1963, str. 213.

vezano uz unutrašnja pravila duše.²³ U tom smislu njegov stil nije poetičan, već retoričan, vezan uz propovijed i propovjednički lekcionar. Veći broj životopisa on počinje jednom općom moralnom maksimom, koja mu je prividan povod da na nju nadoveže jedan životopis kao egzemplum što primjerom ilustrira ćudorednu maksimu. Npr.: »Sublime illud ac fertile ingenium, quo natura etsi aliquibus novercu, illi profecto munificentissima parens, Aelium Cervinum Ragusinum patritium, qui loco, ut illitterarum ratio postulat, laudandus mihi est, donavit, non neglexit ille incultumque ac desertum reliquit, neque eo ad pravos mores facilius combibendos usus est, quod utrumque plurimorum vercordia solet, sed ab ineunte aetate atqueca primis fere unguiculis et per onnem deinceps aetatem optimarum artium studii omnique liberali et digna homine nobili ac christiano disciplina excoluit« (str. 13).

Ovdje je Crijević istaknuo načelo prirodnog i psihološkog prava, umjesto božanskog ćudoređa u smislu svog doba.²⁴ Priroda glasom razuma neumoljivo traži rascvat Cervinusova genija. No tek na sljedećoj stranici počinje Cerviniusov životopis s navodom godine rođenja. Ovakav retorički uvod nalazi se i dalje kod »Albertusa Regnich, ord. min.«, pa »Fr. Albertus Comnenus«, »Fr. Alexsander ord. min.« »Antonius Glegievich« (str. 27, 28, 40, 107): »Inclita Comnenorum familia, quae plures Constantinopolitanos ac Trapezuntionos imperatores ex se editos ostentat, duos illustres viros Praedicatorum Ordini atque adeo Ragusinae huic congregationi eduxisse traditur. Vincentio alteri, alteri Alberto nomen: (... letissimus puer et ad omnes honestas artes atque disciplinas institutus, cum vidisset sodalem suum) ...Ingenio praeterea exolendo egregiam navavit operam: huic naturalibus sacrisque disciplinis eximie excultus, eximii philosophiae ac theologiae nomen consecutus est.«

»Si de homine e usque ingenio atque virtute ex muneribus, quae gessit, existimare liceret, non facile in mentem mihi venit, quem fratri Alberto Regnich, honesto exulto, praeferem: multa enim nec sine laude munera, varia licet ac difficilia, sustinuit famamque ex iis nunc minus quam ex doctrina aput posteros immortalis consecutus est. Ad haec in sacra Lateranensi basilica Romae pro Illyrica natione piacularis confessionis christiano ritu obeundae administer, quem vulgus paenitentiarum vocat.«

»Si ingenio votisque meis indulgendum mihi esset in laudandis in hoc scriptorem albo illustribus viris, plenissime laudarem et neminem profecto ex omnibus libentius quam Aloysium Cervinum, sive Cervarium, virum utique et doctrina eximium et lucubrationibus editis celeberrimum et, quod magis fortasse me moveret, meum non gentilem modo, sed etiam agnatum, quandoquidem ab Aloysio, eius avo, ispequoque genus duco per Martolizam...«

»Si scribendi facilitas et scriptorum copia carminum poetam facerent et inde nominis claritas obtineretur, pauci profecto aequarent, nemo forte superaret Antonium Glegievichium, civilis ordinis virum...«

Premda nije spomenuo godinu Cervinusova rođenja, pisac je dao pregled načina na koji ga suvremenici spominju i time mu dao stupanj. Potom je naveo da je

²³P. HAZARD, *nav. dj.*, str. 318-19; ISTI, *La pensée européenne au XVIIIe siècle de Montesquieu a Lessing* Paris, 1963, str. 50, 223.

²⁴P. HAZARD, *nav. dj.*, ad 11, str. 269 i ad 23, str. 39, 148.

Cervinius kao dijete poslan u Rim. Rim nije sveti grad, već »Musarum domicilio«. U tom je smislu i kršćanstvo kulturni orbis i kontrapozicija turskom babarstvu, što se vidi iz životopisa »Fr. Alexander« (str. 35). No Crijević vidi samo zapadno kršćanstvo i ističe protivništvo pravoslavlju u članku »Aloysius Cervinus mon. melit.« (str. 55). (»...quod de Graecis et aliis eiusdem furfuris nominibus ab Ecclesiae capita divulsis, qui vulgo schismatici audiunt...«) Istodobno pisac iskazuje i snažnu čuvstvenu sklonost prema hrvatskom jeziku, što se vidi iz članka »Albertus Regnich«, koji smo naprijed citirali, a svakako i u članku »Andreas Cibranovich« (str. 70).

Cervinius kao dječak samo uči: »disciplinis imbuendum se tradidit«. Kao i ostala dubrovačka životopisna djela, tako i njegovo nema povijesne perspektive jer članci nisu raspoređeni kronološki, već alfabetski. Nedostaje perspektiva doba. Dječak se ne igra, već uči. Zatim pisac navodi njegove ugledne drugove, ponovno u želji da mu analogijski dade stupanj. Tek onda slijedi kratak opis braka, djece, bolesti, djela i smrti. Književno djelo karakterizira se pohvalno: »...ad veterum poetarum elegantiam atque nitorem scriptis...« Potom navodi godinu kad je umro i epigrame uklesane na grobnoj ploči. Kršćanski kult mrtvih snažno djeluje u strukturi životopisa.

Crijević gotovo uvijek navodi i obitelj iz koje je netko potekao, o njoj se izražava pohvalno. Tu je zapravo riječ o sakaćenju junaka pohvalama. Kao kod Plutarha i Vasaria^{24a} junaci nikad nisu pravi ljudi.

Junaci obično idu u Rim, ali ne svi. U članku »Aloysius Cervinus, mon. melit.« (str. 41) junak ide u Pariz »...ubi tunc etiam maxime florebant, in liberales dignasque nobili adolescentulo disciplinas incumberet...« Inozemstvo je gotovo uvijek Zapadna Evropa, Italija ili Francuska, mjesta gdje cvatu znanosti. Odlazak u inozemstvo nije gubitak domovine, izgnanstvo i s tim vezana stradanja. Crijević djeluje afirmativno u pravcu studijskog iseljavanja. U inozemstvu se samo uči i postižu uspjesi u znanosti, književnosti, filozofiji, matematici, astronomiji; svejedno u kojoj znanosti, jer sve znanosti čine čovjeka boljim.

U Tome Akvinskoga (izdanje 1928, Quaestio VII, art. VII), a Crijević ga je kao dominikanac i profesor morao nesumnjivo dobro poznavati, viđenje Boga spada uz dar intelekta. U Quaest. IX, art. II. sapientia (mudrost) je spoznaja božanskih stvari, dok je scientia (znanje) spoznaja ljudskih stvari. U art. III. nada je skretanje, odnosno produžetak želje. Likovi iz Crijevićevih članaka žive stalno sa snažnim darom intelekta u nadi. Kad se ta nada ostvari, užitak znanosti nešto je kao Tomin »gaudium« u Quaestio XXVII, art. I. koji je *effectus charitatis*, dakle ljubavi Božje, točnije »spirituale gaudium«, duhovna radost »de bono divino in se considerato«.

Razlika je samo u tome što su sve te vrline i stanja duše kod Crijevića lišene metafizike, pa znanost stoji mjesto Boga: *gaudium* je tek užitak dobrog vladanja znanstvenim disciplinama. U svim njegovim člancima pojavljuju se ljudi koji neizrecivo vole znanosti. Andrija Čubranović, zaljubljen (»insano nobilis matronae amore

^{24a}ANDRÉ MAUROIS, *Aspects de la Biographie*, Paris, 1928, str. 32.

captum«), ali uskoro je »poetico furore afflatus, quasi caballinum fontem potasset, domum continuo se recipiens incredibili celeritate poematum edidit Illyricum« (str. 69–70). U članku »Anselmus Bandurius mon. melit.« junak je »veteris historiae illustrandae incredibili ardore successus, cum pro se intelligeret id genus studii« (str. 92). On odlazi zbog svoje velike ljubavi prema studiju u Firenzu i »suque totum antique historiae tradidit« (str. 90). Steče naklonost Cosima III, mnogih kardinala, pa kralja Ljudevita XIV, koji ga je primio u Akademiju. On, kao i mnogi drugi o kojima piše Crijević, vrlo dobro umije laskati i steći naklonost vladara, pape i kardinala. Romantički kult junaka kojeg društvo ne shvaća, tu još ne djeluje. Ne djeluje ni osuda laskavaca u tragediji njemačkog »Sturm und Dranga«, npr. Friedricha Schillera. Crijević ima pred očima odnos prema knezovima, kako ih vidi Toma Akvinski (nav. dj., izd. 1773, Quaest. CII, art. I,II). Tu su knez, vojskovođa i učitelj, kako naprijed vidjesmo, proširenje pojma oca. Oni vode ljude slično kao što mornar vodi brod u luku; valja im se dati voditi. S obzirom da su oni »in dignitate constituti«, njima su drugi dužni iskazivati počasti zbog njihova višeg stupnja. Crijević pokazuje Tomin precizni osjećaj za hijerarhiju. Dužni su i posluš. U Quaest. CIII, art. III. Toma dopušta da svi prelati ne zaslužuju uvijek počasti i štovanja (dulia). U tom slučaju valja ih štedjeti i štovati, ne zbog njihova nedostojna života, već zbog dostojanstva. Ako štujemo dostojanstvo, štujemo cijelu zajednicu. U Quaestio CIV, art. I, II. kaže o posluhu i stanju da u prirodi viši pokreću niže, pa tako viši ljudi pokreću niže, jer Bog je ljude ostavio u rukama njihova uma, ne zato da čine što žele, već zato da svoje čine ne obrazlažu prirodnom nužnošću, kao nerazumna bića, već slobodnim izborom, pa je čovjek dužan posluš višima jer je takav božanski red. Posluš (oboedientia) potječe od poštovanja (reverentia), veli dalje u art. III. U art. V. potčinjeni ne slušaju pretpostavljene u svemu, već samo u određenim stvarima.

Oboružani tim načelima zemaljske hijerarhije, Crijevićevi likovi osvojili su naklonost papa, kraljeva, knezova i kardinalâ, ušli su u sva učena društva, škole i akademije, pa se njegova »Bibliotheca Ragusina« može doimati kao stroj sazdan na načelima hijerarhije kojeg pokreću kršćanske vrline, tako da proizvodi znanstvenike što su sigurno osvojili sve škole i dvorove Zapadne Evrope.²⁵ Dakako, dominikanska skolastička tradicija sekularizirana je i potpuno lišena metafizike, pa su vjera i sve vrline zapravo svedene na znanost koja se uzdiže do etičke i rodoljubive snage, jer znanošću su Crijevićevi likovi napravili Dubrovnik velikim.

Dakako, Crijević, koji je, kao i mnogi drugi životopisci, želio izgraditi ugled i kult Dubrovnika u evropskim okvirima, nije to učinio slučajno. On je znao da Dubrovnik ne može imponirati svijetu svojom vojnom ili gospodarskom snagom; Dubrovnik je bio patuljasta državnica. Zato se u dubrovačkim životopisima neće naći životopisi vojskovođa i državnikâ, kao npr. u austrijskoj biografici Josepha

²⁵Govoreći povijesno možemo reći da je Papinska Država 18. stoljeća, a i ranije, imala osobito neefikasnu i korumpiranu birokraciju, kardinale koji su despotski vladali dijelovima te države. ADOLFO OMODEO, *L'età del Risorgimento italiano*, Napoli, 1942, str. 82-83. O našim ljudima u Italiji vidi MIRKO DEANOVIĆ, *O talijansko-jugoslavenskim odnosima u 18. vijeku*, Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku, X-XI (1962-1963), str. 283-89.

von Hormayra (»Der österreichische Plutarch«²⁶), na početku 19. stoljeća, već će se u prvom redu naći životopisi pjesnikâ i znanstvenikâ, a u drugom životopisi biskupâ. Ako je na taj način znanost i umjetnost stavio u službu rodoljublja, pove- zaviši sve dijelove s Evropom i sekulariziranim odvajecima katoličkog bogoslovlja, Crijević je položio kamen temeljac hrvatskom nacionalnom mentalitetu, jer su baš to elementi koje je kasnije preuzeo ilirizam, a osobito su snažno obrazložili rad Ivana Kukuljevića Sakcinskog, što će se vidjeti kasnije.

Tako smo stigli do važnog pitanja prihvaćanja Crijevićeve *Bibliotheca Ragusi- na*, koja nije tiskana, a ipak su je, kako piše S. Krasić i drugi, mnogi čitali i služili se njome.²⁷ Crijević je u svojoj »Praefatio« napisao da su se od prirode nadareni Dubrovčani, tu je opet istaknuo prosvjetiteljsko jedinstvo uma i prirode, često iseljavali zbog studija – »ut facilius humanarum divinarumque rerum cognitionem ad- piscuntur« (str. 4), te da su se isticali na sveučilištima Evrope, u Padovi, Parizu, Louvainu, Rimu, Bologni itd. »in omnibus praeclaris scientiis atque disciplinis in- formarent« (str. 4), u društvu s uglednicima kakvi su bili Angelo Poliziano, Pompo- nio Laeto, Girolamo Fracastoro, Annibale Caro, Bernadetto Varchio, Roberto Bellarmino i dr.

Crijević je napisao ovo djelo na temelju rada u Arhivu Republike, javnim i privatnim arhivima i knjižnicama u Mlecima, Bologni, Fissoleu, Firenzi, Rimu i dr. (tako piše S. Krasić u navedenom uvodu), u želji da sačuva uspomenu na svoje sugrađane: »ut illustrium civium nostrorum memoriam immortalitati commen- dare possem« (str. 6). Na taj način on je želio djelovati na »potissimum legentium utilitati« (str. 3) potvrdno u smislu kršćanskih vrlina (Praefatio), ali je time probio okvir pukog redovničkog necrologiuma.

Ništa drukčije nije postupao ni I. Kukuljević više od jednog stoljeća kasnije u uvodu djela *Glasoviti Hrvati prošlih vjekova, Niz životopisa* (Zagreb, 1886). Tu je napisao da su naši ugledni muževi često morali u tuđinu zbog teških prilika u kojima je živio naš narod. On popisuje njihove životopise »... da se naš sviet ugleda i u one svoje glasovite muževe, te poprimi sve njihove vrline, a ujedno da se uz- mogne uz njihova sjajna djela i otačbeničkim ponosom zanieti, te ih slijediti u njihovih uzornih činih«.

Kod nas je u prošlosti uvijek postojalo jako iseljavanje intelektualaca, pa se splitski nadbiskupi u 17–18. stoljeću trude da novaci koji odu na studij u Loreto, tamo ne ostanu. Da se to spriječi, otvaraju se nova sjemeništa u Hrvatskoj.²⁸

²⁶Puni je naslov *Der Österreichische Plutarch, oder Leben und Bildnisse aller Regenten und der berühmtesten Feldherren, Staatsmänner und Künstler des österreichischen Kaiserstaates*, Beč, 1807-1814.

²⁷Čitali su je, koliko se zna, Đuro Bašić i Ivan Marija Matijašević, koji je podatke davao Sladi. M. PANTIĆ, *nav. dj.*, 55, 73. Potom F. M. Appendini, I. Kukuljević, Đ. Körbler, M. Rešetar, P. Popović, M. Deanović i dr. Stanislav Marjanović *nav. dj.*, ad 1. i Vladimir Vra- tović, Saro Crijević, *Hrvatski latinisti*, II, u: *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, MH, Zora, Zagreb, 1970, str. 279-280.

²⁸*Notizie intorno alla vita di quattro arcivescovi di Spalatro primati della Dalmazia e di tutta la Croazia*, Rim, 1829. Stefano Cosmi, veneziano, arcivescovo di Spalatro ecc., str. 37, 39.

Crijević, koji je na taj način želio stvoriti neki makro-Dubrovnik, došao je uskoro pod sumnjičavo oko crkvene i civilne vlasti u Republici. Vlasti, dakako, nije bilo svejedno kako će Crijević opisati tu kolektivnu osobnost koju su vlastelini smatrali svojim kolektivnim vlasništvom. Inocenz Čulić pisao je Francescu Carrari 8. ožujka 1844.²⁹ da je Senat, čim je Crijević umro, zaplijenio sve njegove spise i pohranio ih u Arhivu Republike. Onda su četiri učena senatora i dva tajnika morala pročitati njegova djela i upozoriti Senat na mjesta suprotna Republici. Oni su neka mjesta isjekli i dodali druga na krpicama. Spise su vratili dominikanskom samostanu tek 1800. Nema nikakve sumnje u to da su Crijevićeve životopisna djela zapravo rodoljubni rad. Vlast se, kao i obično, u taj rad miješala.

Ta su djela zapravo upućena mladim Dubrovčanima koji će se iseliti. Napisana su zato da oni u svijet ponesu svijest o kulturnom ugledu svoga grada, a svijet da ih dostojno primi, ne kao barbare ili hiperborejce.

Crijević je još napisao *Prolegomena ad sacram Metropolitim Regusinam ad illustrandam Regusinae Provinciae pontificum historiam necessaria* (1744).³⁰ Tu je on u uvodu (str. 7–8) opisao Republiku, uopće državu, kao tijelo kojim upravljaju »patriarcha et imperator«, slično kao što ljudskim tijelom upravljaju um i duša. Povijest Crkve zapravo je povijest Dubrovnika, pa Crijević slijedi kronološko načelo. U prvoj glavi (Caput I.), pod naslovom »Ragusine urbis primordia«, piše slijedeći Gradića kako su Epidaurum osnovali rimski koloni, a onda nastavlja s prikazom rane dubrovačke povijesti u kontrapoziciji s barbarima. Time je Crijević slijedio poštovanje svog doba prema Rimu i rimskoj kulturi, ali i Stjepana Gradića, koji je, napisavši da su Dubrovnik osvojili Rimljani, kazao da je on dio evropskoga kulturnog kruga. U uvodu (Praefatio) »In Sacram Metropolitim Ragusinam«³¹ on je istaknuo svijest da piše za izbirljivu i vrlo učenu elitu i žaljenje što su starine toliko zapuštene. Uzor su mu rimske povijesnice i anali. Čuvanje uspomene na prošlost treba da održi »ecclesiastice discipline normam«. Bliži su mu uzor talijanske crkvene povijesti tog doba, koje u naslovu često imaju termin »chronologia«, pa Crijević opisuje povijest dubrovačke Crkve kao slijed nadbiskupâ, uz navod mnogih isprava, izvora, arhivske građe i arheoloških epigrafskih spomenika. Dalje piše kako će reći ponešto o zavičaju, obitelji, plemstvu i grbu svakoga pojedinog nadbiskupa, čime slijedi ustaljene životopisne stereotipe. U životopisu »Anno 1466. Pontifex quadragesimus primus Timotheus Maffejus«³² Crijević najprije piše o općim okolnostima izbora, a tek na sredini sljedeće stranice piše o rođenju, zavičaju, ocu, školovanju Maffejevu, ali odmah spominje pape koji su za to doba vladali i zadatke koje su mu povjeravali. Ti se zadaci opisuju kao vrlo teški i slavni, i uvijek imaju neko povijesno značenje. U životopisu »Anno 1157. Pontifex Decimus Primus Tri-

²⁹Ta arhivska nesređena korespondencija čuva se u Arheološkom muzeju u Splitu. Hrvoje Morović sprema se tu korespondenciju izdati.

³⁰Služio sam se prijepisom u Arhivu samostana male braće u Dubrovniku (ubuduće ovaj arhiv nazivam kratko ASMBD), rkp. 212. Zahvaljujem gvardijanu ovog samostana dr. fra Mariju Šikiću na susretljivosti prigodom mog boravka u Dubrovniku u ljeti 1981.

³¹ASMBD, rkp. 213. i dalje.

³²*Ibid.*, rkp. 215, str. 1689 ff.

banus Michaelis³³ pisac najprije piše koga je i kada taj nadbiskup naslijedio, a zatim o rođenju i imenovanju. Potom Crijević piše da od stvari koje spadaju uz njegov pontifikat, valja prije svega spomenuti sliku Bl. Djevice Marije u luci, pa se životopis pretvara u načelo koje napominje povijesne događaje vezane uz lik odnosnog nadbiskupa, kao što su u ovom slučaju odnosi s bosanskim feudalcima. Pojedini se nadbiskupi ne opisuju nužno kao dobri i odlični muževi. U članku »Anno 1066. Pontifex Quintus Vitalis Ragusinus« nadbiskup se opisuje kao »osoran, mrk, škrt i vrlo pokvaren« (»morosus, arogans, avarus, corruptissimus«), pa se opisuje parnica i njegovo smjenjivanje itd.

Đuro Bašić je u naprijed spomenutom djelu *Elogia iesuitarum* sastavio katalog dubrovačkih isusovaca u kojem je naglasak stavio na djelatnost pojedinih članova u Družbi i djelatnosti same Družbe. Za nju je Dubrovnik kao grad »quasi frontiera di Religione Cristiana«, važan grad, a poznato je da se u granična područja šalju najbolji vojnici (uvod, str. 117). Znanstvena i književna pitanja Bašić zapostavlja,³⁴ pa time opada i važnost njegova kataloga za nas. Kod njega je jasnija čvrsta shema prema kojoj strukturira životopis. Ponajprije napiše nešto o obitelji i roditeljima, a tek onda o rođenju i djetinjstvu svog lika te o njegovu školovanju. Tu se obično nađe formula »pueritiam innocenter in patriam transigit«. Obično o školovanju kod isusovaca.³⁵ Slijedi opis mladenačke dobi u kojoj se ne misli ni o čem drugom nego o nastavku studija. Pitanje studija u inozemstvu nameće se kao pitanje više stvarnosti i opadanja Republike, pa junak traži »drugu luku« (»et se in tuto aliquo portu collocare«, P. Joannes Gradi, str. 125). Obično se spominju i istaknuti isusovci, njegovi učitelji. Učenik pokazuje marljivost, ljubav prema Družbi, voli grčki i filozofiju, njega k sebi pozivaju poznati kneževi, kao toskanski veliki knez Ferdinand III. Marina Gundulića (str. 129), citiraju se isprave o tim i sličnim stvarima. Životopis se svodi na karijeru.

Zatim dolazi bolest – koju Bašić iscrpno opisuje oslanjajući se na crkvenu književnost o mučenicima (P. Joannes Gradi, str. 126, P. Marinus Gundula, str. 133) – ili asketski život (P. Alexandar Rogacci, str. 144), smrt i grob. Bašić zna biti anegdotican, pa u životopisu »P. Bartholomaeus Sfondrati« (str. 121–122) opisuje razne zgode tog svećenika koji je morao propovijedati na Pelješcu, a nije znao hrvatski. Životopisi pokazuju tendenciju da prijeđu u povijest Družbe Isusove u Dubrovniku, pa u članku »P. Bartholomaeus Zizeri« (str. 141) opisuje kako su isusovci u Dubrovniku dobili kuću oporukom, ta se citira *in extenso* i daje prikaz njezina provođenja u djelo.

³³Ibid., rkp. 213, str. 204 i dalje.

³⁴Na temelju »Ratio atque institutio studiorum Societatis Jesu« postojala su u Dubrovniku tri gramatička razreda i po jedan humaniora i retorike. Vidi D. PAVLOVIĆ, *O školskim prilikama u Dubrovniku XVIII. veka*, Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, XV (1935), str. 75-85; J. POSEDEL, *Povijest gimnazije u Dubrovniku*, Program ck. velike državne gimnazije za školsku godinu 1900-1901; ZDRAVKO ŠUNDRICA, *O školskim prilikama na teritoriji dubrovačke republike u XVIII. vijeku*, Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku, X-XI (1962/63), str. 291-307.

³⁵Tako i NIKOLA ŽIC, *Književnici isusovci, Hrvatski književnici isusovačkog reda u 17. i 18. vijeku*, Obzor, 23. veljače 1934.

Taj nadosobni karakter dubrovačke životopisne književnosti karakterističan je za nju i prenosi se na svu hrvatsku biografiku. On potječe od potrebe za pojmovnim okupljanjem naših ljudi rasutih u Evropi i po tome se znatno razlikuje od zapadnoevropske biografike, koja potječe od žeđi građana za slavom. U poznatoj knjizi Jakoba Burckhardta *Die Kultur der Renaissance in Italien* nalazi se poglavlje pod naslovom »Der moderne Ruhm«. U njemu J. Burckhardt piše o toj potrebi građana. Oni daju priloge za gradnju crkava da bi našli panegiriste, traže portretiste. Osim te žeđi za slavom u životopisu prosvjetiteljstva nalaze se i elementi pustolovnog romana i povjerenja u znanost, što je osobito lijepo vidljivo iz životopisa *Cook der Entdecker* (Cook, otkrivač) (1787) Georga Forstera. Cookova je slava znanstvena, on na plovidbi primjenjuje stečevine znanosti i odbacuje junački ornat tradicionalnog životopisa. Cook je učitelj koji ispravlja i preodgoja društvo u južnom Pacifiku, progoni tirane i lijenčine, jede isto što i mornari; u njemu pisac vezuje djelo i duh. Goethe smatra da životopis mora prikazati čovjeka u njegovu dobu. To se vidi iz njegova životopisa Benvenuta Cellinia. U Winckelmannovu životopisu nastoji pomiriti rasulo građanskih djelomičnih interesa i stvoriti uzor sklada ostvaren u antiknoj Winckelmannovoj prirodi sa skladom unutrašnjosti i vanjštine djela i duha, *vitae contemplative i vitae activae*.³⁶

Pitanja hrvatske biografike udaljena su od tih pitanja. U njima je riječ o tome da se pronađe okvir kao načelo jedinstva, što će biti osobito primjenljivo kasnije, za ilirizma. To traženje jedinstva bliži se pitanju sklada u 18. stoljeću. Slava međutim nije individualno pitanje. To je teško moglo biti u republikanskim prilikama hrvatskoga grada na Jadranu koji nije podnosio veličine što su mogle postati tirani. Slava je pitanje zavičaja, pa slavni pojedinci služe svom gradu, Dubrovniku, a njihov životni put instrumentalizira se u odgoju mladeži koja ide u inozemstvo te mora ponijeti u srcu ljubav prema svom gradu i uvjerenje o njegovu ugledu. Ti dubrovački iseljenici, među njima npr. Stjepan Gradić, prefekt papinske knjižnice, bili su oni koji će na evropskim dvorovima diplomatski osiguravati Dubrovnik. Dubrovačka biografika bila je zamišljena otprilike poput nekog ideološkoga štiva dubrovačke diplomacije. Zbog toga je, uz ostalo, Senat tako budno pratio njezin razvoj.

To pitanje okvira životopisne književnosti, koja je tom okviru podređena, riješio je Daniele Farlati (1690–1773) drukčije od dubrovačke tradicije. On je bio iz Furlanije i došao je u Dalmaciju kao isusovac, misionar. Tu je napisao svoje vrlo opširno djelo u mnogo tomova pod naslovom *Illyricum Sacrum*, što je izlazilo u Mlecima tijekom čitave druge polovice 18. stoljeća i do početka 19. stoljeća, kad je djelo nastavio pisati i izdavati Giacomo Coleti, Talijan (1734–1827), nekadašnji isusovac. To je djelo obuhvatilo crkvenu povijest svih naših krajeva i dalje do Bugarske. Zapravo je to povijest biskupijâ zamišljena kao slijed životopisâ njihovih biskupâ. Tako je on opisujući biogradsku i skradinsku biskupiju³⁷ iscrpno opisao i

³⁶HELMUT SCHEUER, *Biographie, Studien zur Funktion und zum Wandel einer literarischen Gattung vom 18. Jahrhundert bis zur Gegenwart*, Stuttgart 1979, str. 15-51.

³⁷*Illyrici Sacri*, t. IV, Venetiis 1769: *Episcopi suffraganei metropolis Spalatenses, Belgradenses et Scadronenses*, str. 3.

same gradove. Onda je prešao na gradsku povijest, napisao je da se grad u rimsko doba zvao Blandona, da je prešao pod vlast grčkih careva, a od 8. stoljeća da je pod vlašću hrvatskih knezova, kasnije kraljeva (»Octavo saeculo in potestatem principum ac deinde regum Chrobatiae pervenit«). Zatim je pod vlašću ugarskih kraljeva i napokon Mlečića. Biskupiju je ustanovio hrvatski kralj Krešimir IV. (»qui circiter 1050. regnum in Chrobatis obtinuit, nec Chrobatiae solum, sed etiam Dalmatiae rex appellari voluit«). Isti jer kralj osnovao i benediktinsku opatiju. O pojedinim, osobito starijim, biskupima pisao je vrlo malo. O biogradskom biskupu Theodosiju napisao je samo ovo: »Nullam praeterea de Theodosio primo Belgradensium Episcopo mentionem in tabullis Dalmaticis factam invenio, et anno 1066. jam sedem illam Episcopalem Theodosii morte vacuum occupat« (str. 3). Kako je s druge strane sve odnosne isprave citirao »*in extenso*, to članci o pojedinim biskupima pokazuju jaču tendenciju da prijeđu u povijest biskupije, a ne samo u slijed životopisa. O skradinskom biskupu Ivanu III. (Joannes III. Ep. Scardon. XXXII, str. 27) napisao je da je rođen u Zadru, a onda je opisao sve njegove ranije funkcije. Potom opisuje njegov potajni pastirski rad, jer su Skradin bili osvojili Turci. Zatim su Skradin opet osvojili Mlečići. Farlati opisuje kako biskup u novim uvjetima upravlja biskupijom, koja je pravi predmet pripovijedanja, pa je životopis biskupa sveden na njegovo upravljanje. Tako je i ličnost podređena pripovijedanju.

U glavi »Episcopi Nonenses« (str. 105 sl.) postupio je slično. Najprije je opisao gdje se grad nalazi i kako je došao pod vlast hrvatskih knezova i kraljeva, a potom kako su se zbog nezdrava i močvarna podneblja ninski biskupi nastanili u Zadru. O biskupima u ranom srednjem vijeku rekao je vrlo malo, ali je svakog spomenuo. Opširnije je pisao o Ninu poslije dolaska Hrvata, kad je Nin bio sjedište županija. Pisao je opširno o staroslavenskoj liturgiji u Ninu.

U životopisu »Marcus Antonius de Dominis arch. Spal. LXVIII.«³⁸ on je postupao po shemi sličnoj Bašićevoj. Napisao je nešto o njegovoj obitelji, istaknuo koliko je ona dala biskupâ. Potom je pisao o djetinjstvu u očevu domu, o studiju u Loretu, gdje je odmah pokazao veliku nadarenost. Opisao je njegov odlazak caru Rudolfu i stjecanje biskupske stolice u Senju, o njegovoj ulozi u uskočkom ratu, ali više o samom ratu. S pravim baroknim smislom za svečano opisao je njegovo sjajno ustoličenje za splitskog nadbiskupa, osvrnuo se na pitanja upravljanja nadbiskupijom, čak na financijska pitanja. Potom je pisao o konstitucijama koje je izdao, o povlasticama, o njegovu sukobu s trogirskim biskupom, abdikaciji i bijegu u Englesku. O boravku i radu u Engleskoj i uopće o svim kasnijim zgodama napisao je vrlo malo, a taj rad je i osudio. Ukratko – splitska nadbiskupija jedini je bitni odnos za životopis nadbiskupa Dominisa. Baš to je važno u ovom djelu. Farlati je stvorio jedan vrlo širok okvir s geometrijskim nacrtom slijedeći načelo kasnijeg shematizma. Tu su cijela područja, nadbiskupije sa sufraganima, metropolije, okvir koji je čitav sustav. Biografije su njegova osnovna tvar, njihov slijed, a sam sustav zapravo je Hrvatska sama kao neposredna nasljednica Rima, a time zakonita država. Dakako, mi u južnoj Hrvatskoj nismo imali države; imali smo samo gradsku samoupravu izraženu u statutima s plemićkim vijećima koja su tu samoupravu čuvala

³⁸*Illyrici Sacri*, t. III: *Ecclesia Spalatensis olim Salonitana*, Venetiis 1765, str. 481-496.

koliko su mogla, a »Statuta et reformationes« nanovo izdavala, pa je njihova historičnost zaboravljena. Farlati je kao drugi element državnosti, kao njezin relikv, istaknuo biskupije, opisavši ih povijesno, ne kao alfabetski katalog, već kao kronološki slijed biskupâ. Tako je došao do antičkih ili hrvatskih organa vlasti koji su biskupije ustanovili. Pokazao je da je hrvatska država izravni nasljednik Rima, a biskupije njezin organ, odnosno ostatak. Pisao je i o hrvatskoj službi Božjoj.

Opisati hrvatske kraljeve kao izravne nasljednike Rima značilo je u ono doba vrlo mnogo. To je značilo dati naciji kulturni ugled i evropski okvir, ali k tome i aureolu zakonitosti, koja je priječila svakoj stranoj vlasti prekoračenje nekih granica što su upravo u to postapsolutističko doba širenja i jačanja dometa vlasti bile za mnoge autonomije opasnost. Farlati je dakle pojačao hrvatsku nacionalnu i državnu svijest time što joj je dao okvir, pokazavši povijesno da je ta vlast hrvatska i obrazloživši to citatima važnih isprava, od kojih su mnoge danas izgubljene. Taj okvir bila je Crkva, koja je kod nas kao i kod drugih Južnih Slavena zamijenila državu ako je nije bilo, a postala je u 19. stoljeću uporištem svijesti o nacionalnom identitetu.

Životopisi su svakako osnovna tvar tog okvira i brod koji čitatelja vozi kroz vjekove. No Farlati nije u svoje djelo unio samo životopise biskupâ. U želji da prikaže značenje i veličinu pojedinih biskupija, njemu su bila dobrodošla i druga sredstva. Tako je u odjeljku o splitskoj nadbiskupiji (str. 433-434) uvrstio i životopis Marka Marulića Pečenića – »Vita Marci Maruli a Francisco Natale conscripta« – da bi uzveličao samu nadbiskupiju, stvarnu temu odjeljka – »praesertim cum non urbi Spalatensi solum, in qua natus sed universae Dalmatiae plurimum splendoris atque ornamenta attulerit«. Frane Božić-Natali počeo je s vijestima o njegovoj obitelji, a potom je napisao da nikad u životu nije radio ništa što ne bi zaslužilo pohvalu. Pošto je istaknuo njegovo dobro poznavanje grčkog i latinskog jezika, opisao je njegov izgled kao dostojanstven, mudar i u svakom pogledu uzoran. Opis izgleda vrlo je rijedak u našoj životopisnoj književnosti. Prikazao je njegov strog i isposnički život, samilosno srce prema siromasima, prijatelje, smrt i napokon grob. U ovom opisu nema metafizike kao u životima svetaca, nema neposrednih dodira s Bogom ni božansko-čudoredne stvarnosti kao epske stvarnosti. No zato je Marko obrazac vrlinâ.

U *Illyrici sacri tomus sextus, Ecclesia Ragusina cum suffraganeis et ecclesia rhizinensis et catharensis auctore Daniele Farlato, presbitero Societatis Jesu et Jacobo Coletto olim ejusdem Societatis alumno* (Mleci, 1800)³⁹ pisci su u posveti »*Rectori et consiliariis Republice Ragusine*« pohvalili mudru upravu Republike, a onda započeli s opisom Dubrovnika polazeći od antiknih zemljopisaca. U odjeljku »*Eccle-*

³⁹U ASMBD nalazi se koncept jednog nedatiranog ugovora (Fond Mattei, Agić, Čulić) u kojem stoji da se Farlati ustegao od pisanja povijesti dubrovačke Crkve jer je doznao da je piše Crijević. Kad je Crijević umro, dogovorio se s dubrovačkim dominikancima, nasljednicima Crijevićeve djela i njegovim vlasnicima, da se to djelo izda pod naslovom *Illyrici sacri tomus ... Ecclesia o pure Metropolis Ragusina cum suis suffraganeis auctore P. Seraphino Cervario ord. pred. congregationis ragusine, Venetiis...* i kaže da za to valja pridobiti inozemstvo. Nije poznato da li je to bilo i ostvareno.

sia Ragusina, episcopi Epidauri et archiepiscopi ragusini« (str. 1–4) istaknuli su da je u Dubrovniku bio Kadmo, da je i Eskulap bio Dubrovčanin i opisali sve natpise koji su zasvjedočili da je Dubrovnik imao neku ulogu čak u klasičnom svijetu. Kasnije su napisali da je dubrovačka Crkva prvobitno bila podložna solinskoj, ali poslije propasti Solina Dubrovnik je naslijedio Solin kao »metropolis Dalmatiae superioris«. Pridavanje tolikog i takvog kulturnog i povijesnog prestiža mnogo je značilo u doba kad su Napoleonove armije prekrile Evropu pa su raspustile Mletačku Republiku. Potom su pisci (na str. 20) uvrstili i jedan kraći katalog dubrovačkih pisaca, gledajući književnost kao ures neke sredine i potvrdu njezina kulturnog i povijesnog prestiža.

U to doba izlazi i djelo *Notizie storico-critiche sulle antichità, storia e letteratura de Ragusei divise in due tomi* (Dubrovnik, 1802/3) Francesca Marie Appendinia, talijanskog pijarista. Pijaristi su redovnička zajednica koju je 1617. osnovao Josip Calasanza u Rimu. Posebno se bave odgojem mladeži. Papa Pio IX. bio je pijarist; odatle njegova borba protiv laicizirane škole.⁴⁰ F. M. Appendini bio je jedan od onih učenika talijanskih redovnika koje je Republika pozvala za učitelja u Dubrovnik.

Kao što smo vidjeli, Senat je uočio važnost biografike kao sredstva s kojim se može djelovati na Dubrovčane što idu u inozemstvo, odnosno djelovati na inozemstvo uopće. Serafin Crijević nije umio biti tako odan Senatu, pa su njegovi rukopisi dospjeli pod ključ, a neke su stranice izrezane i nadomještene drugima. Zato je Senat odlučio povjeriti pisanje novog životopisnog djela o znamenitim Dubrovčanima F. M. Appendiniu, koji je tako u »Introduzione alla prima parte del tomo secondo« istaknuo (str. 5) da piše talijanski, a ne latinski, kako bi njegovo djelo došlo u ruke širem krugu čitatelja. Djelu je očigledno bila namijenjena neka zadaća u to burno i teško doba kad je Napoleon već bio ukinuo Serenissimu.

Ta je zadaća bila svakako rodoljubna. obraćajući se u posveti Senatu (»Agli eccellentissimi signori Il Rettore e consiglieri della Repubblica di Ragusa«), pisac je naglasio da je proučavanje zavičajne povijesti najpreče, a ono će se odvijati u nasljedovanju primjera mudrosti i poštenja iz prošlosti. Želeći u predgovoru (Prefazione) odrediti tradiciju iz koje piše, on je spomenuo mnoge: Ludovica Muratoria, Mabiliona, Serafina Crijevića, S. Sladu-Dolcia, sve povjesničare i životopisce. Dubrovnik je istaknuo kao slobodan grad, što je proisteklo iz rasapa Rima. U uvodu u prvi dio prvog toma (Introduzione alla prima parte del tomo primo) istaknuo je da je Epidaurum bio čak grčko-lakonska kolonija, te da iz toga doba potječu neke vlastelinske obitelji u Dubrovniku, da je Kadmo došao u Konavle, da je tu umro pa je sahranjen ispod Snježnice. Navodi i to da su Iliri naučili pomorski zanat od Feničana. F. M. Appendini išao je čak tako daleko da je pronašao i neke natpise za koje je držao da potječu od Feničana, ali mi se na njegov rad nećemo osvrtni sa stajališta metodologije arheoloških istraživanja. On je svakako bio jedan od suosnivača arheologije kao pomoćne povijesne znanosti kojom će dokazati rimsko podrijetlo Dubrovnika. Naglasio je potom da su osnivači Troje morali biti Tračani ili Iliri. Rimska vlast bila je vrlo blaga, no to nije isključilo buđenje želje za slobodom

⁴⁰*Dictionary of Religion*, vol. III, O-Z, Wash. D.C. 1978, str. 2780-2781a.

Dubrovnika. Među patricijima Epidauruma našao je obitelj Vibj, koja je imala rimsko građanstvo. Pronašao je da je August volio Dubrovnik. U Slavenima, Srbima i sjevernije Hrvatima, vidio je samo barbare što su opustošili cvatuću rimsku pokrajinu, no oni ipak nisu mogli uništiti latinitet Dubrovnika i dalmatinskih gradova očuvan unutar gradskih zidina.

U tom dokazivanju rimskog podrijetla nema baš nikakve želje da se dokaže kako je Dubrovnik talijanski grad. F. M. Appendini time je nastojao jedino dokazati kulturni i politički prestiž Dubrovnika, nadajući se da se Francuzi neće usuditi dirnuti ga. U tom smislu je pisac naglasio da Dubrovčani nisu nikad bili nikom podložni, da Mlečići nisu osvojili Dubrovnik, već da su Dubrovčani dobrovoljno primili njihova kneza. Dubrovnik je potom opisao kao stožer katolicizma protiv shizme, no katolicizam je za nj bio nešto kao zalog kulture. Kultura je za nj bila njega glazbe, plesa, vezenja, slikanja, jezika, lova i ladanjskog života. U Dubrovniku je, prema Appendiniu, svatko kulturni, čak su i mornari učili do retorike pa vole čitati. Dubrovačka je javnost naprosto neki perivoj čiste kulture, okružen slavenskim i turskim barbarstvom u neposrednom zaleđu.

Jedan od najvažnijih preduvjeta kulture bilo je učenje stranih jezika, posebno latinskog, jer je to otvaralo put do središta znanja u inozemstvu. Dubrovačka kancelarija i tajništvo uvijek su imale vrsne poznavatelje latinskog. I danas Dubrovnik ima ljude što pišu elegantnim latinskim jezikom, pa zato Dubrovčani imaju vrsne političare, odvjetnike i književnike. Autor je istaknuo i dubrovačku trgovinu, čime je umjereno prionuo uz fiziokratske zahtjeve za slobodnom trgovinom, koji su se u to doba čuli u nekadašnjoj mletačkoj Dalmaciji.⁴¹

Pišući same životopise, Appendini je članke svrstavao alfabetskim redom, ali za svako stoljeće posebno, pa je tako alfabetsko načelo spojio s kronološkim. Osim toga članke je podijelo po strukama. Same članke pisao je po naslijeđenoj shemi: počeo bi s obitelji, zatim bi opisao djetinjstvo, mladost sa studijem, pregled djela, brak. I podatke je većinom preuzimao od prethodnika, dopunjujući ih koliko je znao i mogao.⁴² Tako u članku »Cervario Tuberone« (sv. I, str. 7–9) piše najprije o njegovoj obitelji, pa o djetinjstvu s prvim školovanjem, a onda o daljnjem školovanju u Parizu (»spedio a perfezionarsi a Parigi«). Tamo su njegovi uspjesi u filologiji, matematici, bogoslovlju i lijepoj književnosti nesvakidašnji. Inozemstvo se fetišizira u znanstvenom smislu, pa se Tuberone vraća kući poprimivši strane običaje, prije svega u odijevanju (»adetto agli usi stranieri sopra tutto rapporto alla foggia del vestire fu costretto alla vegliante autorità pubblica a seguire quella della nazione«). Morao se međutim vratiti domaćim običajima u odijevanju, jer je Republika propisivala kako će se tko odijevati. No zato je od Livia, Salustia i Tacita naučio da se dostojanstveno izražava na rimski način (»... la mobile, e maestosa maniera di esprimersi alla Romana«). Uzornost ostaje kao mjera, pa se Tuberone doduše ženi, ali se sa ženom povlači u samostan.

Appendini nije nekritično pohvalben kao njegovi prethodnici. U članku »Matia Flacco« piše o Matiji Vlačiću, za kojeg pogrešno drži da se rodio na Mljetu, da

⁴¹To su bili pisci kao Ivan Luka Garagnin, Julije Bajamonti, biskup Ivan Dinko Stratiko, Ante Radoš, Michieli Vitturi i dr.

je vrlo nadaren, ali da ga je baš nadarenost dovela do krivovjerja. O Serafinu Razzi (str. 10) piše da je bez elegancije oponašao Ranjinin stil; čak je naveo neke druge talijanske pisce koji su isticali njegove nedostatke. O Mavru Orbinu (str. 13) piše da mu stil nije dovoljno jasan, da nije dobra ni podjela, ali je djelo *Il Regno degli Slavi* ipak vrijedno kao prvo i zasad jedino o tom predmetu. Piscu priznaje i erudiciju.

Tu je Appendini pokazao svojstva kritičnosti, a došao je u susjedstvo ideologije, kao i kritika inače, koja se obično javlja u prijelaznim razdobljima,⁴³ kakvo je bilo doba u kojem je pisao.

Appendini se ne drži čvrsto sheme, pa mnoge elemente zna i preskočiti. U članku »Banedetto Orsinich« (str. 18-21) preskače djetinjstvo i mladost i počinje s njegovim posvećenjem za biskupa. Sklon je dokazivanju, pa piše kako će Orsinićevi protivnici morati priznati da se on pokazao dobrim filozofom, povjesničarem i bogoslovom, k tome i dobrim poznavateljem pomorstva i grčkog jezika. U tome je kritičan, pa priznaje njegov oštar način i tvrd latinski stil. I tu je Appendini pokazao odlike svojstvene književnoj kritici koje treba smjestiti negdje između znanosti i umjetnosti.

Shematski stil je rado zaobilazio, pa je u članku »Anselmo Banduri« (str. 22) počeo tako što je naveo kako je taj pisac imao sreću da nadživi objavljivanje svojih djela, za koja mu je priznanje odao Leibnitz, a tek potom nastavlja s rođenjem. No njegov se život ne odvija po racionalnom i kauzalnom planu, pa Banduri slučajno, preko nekog rođaka u Napulju, dođe u vezu s klasičnim spomenicima, oduševi se za antiku i počne učiti grčki, iako je dotada studirao filozofiju i bogoslovlje.

Appendiniu su bila dostupna dotad neobjavljena životopisna djela u Dubrovniku, od kojih je preuzeo podatke, ali i načelo poštovanja znanosti, književnosti, znanje grčkog i latinskog jezika, sliku Evrope kao krajolika znanosti i umjetnosti, ćudoređa i rodoljublja. Te su stečevine u Appendinijevoj redakciji imale vrlo veliku ulogu u budućnosti kao veza znanosti i ćudoređa, karakteristična za građanski mentalitet. Appendini je svemu pridodao još i kriterij historičnosti, preuzet od Farlatia. Ni u čemu Appendini nije bio originalan; sve je preuzeo od prethodnika.⁴⁴ No on je umio surađivati sa Senatom i osigurati se od podvala plemića, a umio je osigurati i znanstvenu publiku u zemlji i inozemstvu. Crijević i Džordić, iako su sami bili vlastelini po rođenju, nisu umjeli ni jedno ni drugo, pa su njihova djela ostala neizdana.

Na prihvaćanje Appendinievih »Notizia« u inozemstvu, poglavito u austrijskoj putopisnoj književnosti, osvrnut ću se na drugom mjestu. U Hrvatskoj je bilo takvo

⁴²M. PANTIĆ, *nav. dj.*, str. 130. O Appendiniu je vrlo negativno sudio ILIJA GOLENIŠČEV-KUTUZOV, *Književni i naučni rad Franja Marija Appendinija*, Dubrovnik, knj. I, Dubrovnik 1929, str. 282-286. Vidi još PETAR KOLENDIĆ, *Appendinijeve »Notizie biografiche intorno ad alcuni scrittori illirico-slavi*, Zbornik istorije književnosti, Odeljenja literature i jezika SAN, sv. 1(1960), str. 31-41.

⁴³MILAN DAMJANOVIĆ, *Položaj književne kritike*, Književna kritika, 9(1978), br. 1, str. 9.

⁴⁴PETAR KASANDRIĆ, *Franjo Appendini i njegove književne kragje*, Iskra, List za književnost i umjetnost, I(1981) (obnovljena).

da je on počeo stvarati mrežu suradnika i agenata kako bi cijelu obalu obradio životopisno. Tako je Appendini 1811. u Dubrovniku izdao *Memorie spettanti alcuni uomini illustri di Cattaro*. U uvodu je istaknuo da piše životopise ljudi što su svojim vrlinama i nadarenošću pridonijeli oplemenjivanju naše zemlje, koja se sada, kad je propala uska i partikularistička staleška vlast plemstva, shvaća šire. Želio je učvrstiti kulturnu samosvijest naših gradova koji, to opet ističe, potječu od grčkih kolonija. Isticao je da će s pisanjem životopisa pobuditi duh konkurencije među gradovima. U svemu vidimo shvaćanje novog doba. Domovina nije više uski grad, već šire shvaćena nacija. Nacija je teritorij, ali ne selo, već samo grad iz kojeg se izdvaja naobražena elita u smislu predstavnitva nacije, kako to vidi liberalizam, okrenut prema klasičnoj tradiciji grčke demokracije, koja je poznavala niže klase drugog etničkog sastava s ograničenim pravom građanstva.⁴⁵

Tako je Appendini vidio i naše seosko pučanstvo, koje će steći puno pravo građanstva onda kad nauči grčki i latinski i usvoji individualističko-antropocentričnu kulturu od renesanse do prosvjetiteljstva, kakva se razvila u našim primorskim gradovima. No taj predstavnički sloj jačat će se konkurencijom, što se zamišlja poput slobodne trgovine koju su preporučivali fiziokrati. U okviru te konkurencije ostvaruje se dobar građanin liberalizma, kao građanin koji je ostvario prosperitet.⁴⁶ Bio je to tip naslijeđen od tipa trgovca dobrog glasa, kakav je nastao u engleskom prosvjetiteljstvu, različit od francuskog ideala filozofa, mudrog čovjeka koji živi povučeno.⁴⁷ U hrvatskom prosvjetiteljstvu nastao je tip čovjeka svestrane naobrazbe stečene u krilu Crkve s evropskim iskustvom i obvezatnim poznavanjem stranih jezika, osobito grčkog i latinskog. Takva čovjeka svestrana naobrazba čini čudoredno boljim i humanijim. Upravo je Appendini pridonio afirmaciji toga lika koji će postati uzorom za čitateljsku identifikaciju zato što mu je sam pisac često pridavao svoja osobna svojstva. Ako bolje pogledamo, svi članci životopisnih književnosti opisuju manje-više uvijek jednog te istog, u biti ovako strukturiranog tipa, koji uvijek ima piščeva svojstva.

Kotorske *Memorie* važne su po tome što je Appendini dosljedno prionuo uz kronološko načelo. Uz već poznato priznavanje kulture, njegovi se likovi ovdje bore da zadobiju naklonost papa i knezova kako bi napredovali. Appendini tu ima pred očima veliko suvremeno činovništvo s pojedincima koji se u njemu bore da napreduju, sklapaju veze, poznanstva i traže naklonost moćnih. Takvo činovništvo u to doba već je postojalo u Dalmaciji. Appendini je bio njegov radni član.

Marin i Nikola (str. 8) prvi su o kojima kronike nešto znaju. Marin je stekao naklonost pape Pija II. Piccolominia, koji je poslao Marina kao poklisara u Perziju, gdje je on poginuo. Kotorski natpop Trifun Bisanti zahvaljuje Lavu X. posvetu za kotorskog biskupa. Taj isti biskup dobio je od Klementa VII. posebno dopuštenje da svog nećaka Luku posveti za koadjutora »cum jure successionis«. Jedan kasniji

⁴⁵WILLIAM AYLOTT ORTON, *The Liberal Tradition, A Study of the Social and Spiritual Conditions of Freedom*, New Haven, 1946, str. 37-39.

⁴⁶*Ibid.*, str. 111.

⁴⁷P. HAZARD, djelo iz bilj. 23, str. 307, 309.

Trifun Bisanti zadobio je naklonost modenskog vojvode i postao njegovim knjižničarom, a naučio je i pisati s mnogo elegancije.

Vicka Zmajevića (str. 54-55) opisao je kao veličinu koja misli samo o Božjoj i duždevoj slavi, te Matu Karamana o svom trošku šalje u Rusiju, a taj je kod ispravka misala bio od velike koristi Svetom zboru za širenje vjere.

Iz uvoda ovog djela još se vidi da je Appendini tražio druge koji će pisati životopisna djela za druge dijelove zemlje. Obraćao se Grguru Stratiku, učenom Zadraninu, koji mu je obećao napisati takvo djelo, ali je umro ne napisavši ga. Samo djelo posvetio je bračkom svećeniku, vlastelinu Andriji Cicarelliu, koji je iste godine napisao, odnosno izdao jedno životopisno djelo.

U djelu *Opuscoli riquardanti la storia degli uomini illustri di Spalato, e di parecchi altri Dalmati, raccolti da D. Andrea Ciccarelli, sacerdote del Castello di Pucischie dell'isola Brazza, con annotazioni ed aggiunte fatte dall'editore di alcuni conpendij di vite di uomini qualificati e fatti anco da altri saggetti* (Dubrovnik, 1811) A. Ciccarelli je izdao, uz svoja životopisna djela, i druge istovrsne opusculuse. To su *Descriptio urbis Spalatensis facta a Joanne Tomco Marnavitio canonico šibenicense etc.* pa *Synopsis virorum illustrium Spalatensium* Marka Dumanića sa *Additio Hieronymi Bernardi*, koji je nastavio Dumanićev rad. Tu je potom *Catalogus virorum illustrium Spalatensium conscriptus manu propria et caractere clarissimi vira Petri Alexandri Boghetich*. Tu se nalazi i anonimna *Brevis notitia Jo. Lucae Garagnin, archiepiscopi Spalatensis* pa *Opuscoli del signor Rados Antonio Michieli Vitturi* (To su *Lettera del signor R.A.M.V. al signor D. Anrea Ciccarelli* pa *Saggio sopra Francesco Patrizio dalmatino di R.A.M.V. da Trau* i *Saggio sopra Marcantonio de Dominis*.) Posebno je izdanje *Osservazioni sopra quelle nobilta Andrije Cicarelia* (Mleci, 1802).

U uvodu (Prefazione) A. Ciccarelli je napisao da je Dubrovnik imao Appendinia i S. Sladu-Dolcia, Trogir Ivana Lucića, Hvar Vinka Pribojevića, Šibenik Ivana Tomka Mrnavića, pa je potrebno da Brač i Split pokažu što znaju i mogu, to više što je Split nasljednik Solina i čuva ostatke rimske veličine i slave kojima se stranci dive. Bio je to uobičajen način dokazivanja slave i veličine nekog kraja ili grada nastao u ozračju konkurencije koju je nadahnuo Appendini.

Marko Dumanić⁴⁸ bio je kanonik i primcerius splitske Crkve (umro je oko 1710), ljubitelj starina koje je tražio po arhivima i knjižnicama. Imao je bogatu osobnu knjižnicu i mnogo veza s Dubrovčanima. Njegovi članci podsjećaju na članke ranih dubrovačkih životopisaca. Sadrže većinom bibliografske podatke o djelima, uz čestu uporabu prošlog svršenog vremena, koje članku daje živost i užurbanost. Životopis Marka Marulića (str. 23-25) sadrži opis njegova izgleda preuzet od Frane Božića--Natalisa.

U dodatku Jerolima Bernadia naći će se u životopisu Mate Gelića (str. 43) podaci o obitelji, školovanju kod isusovaca u Loretu i prikaz njegova rada. Kult inozemstva nedostaje kod Bernardia i kod Dumanića, a nije naglašen ni kult znanosti i književnosti. Piscu žele prikazati svoj kaptol: stoga naglašavaju čisto svećenički

⁴⁸O njemu HRVOJE MOROVIĆ, *Sa stranica starih knjiga*, Split, MH, 1968; *Stari splitski bibliografi*, str. 7-27.

i crkveni rad. P. A. Bogetić (umro od kuge 1784) kaže u uvodu da piše o Splićanima što su se proslavili svetošću, dostojanstvom, znanjem i hrabrošću. No njegovo djelo nije više od naslijeđena kronološkog popisa imena uz još poneki podatak. Zbog toga je A. Ciccarelli dodao u jednoj *Aggiunta di alcune compendiose vite* životopis Mate Karamana, kasnijeg zadarskog nadbiskupa, Ivana Petra Ribolia, a u »altra aggiunta životopis Sv. Jerolima«. Onda je dodao još »brevia compendia rerum gestarum a duobus Praesulibus Traguriensibus B. Augustino Casotti, et Joanne Luca Garagnin conscripta a presbytero Augustino Casotti in gymnasio traguriensi«.

I tu je nedostajao kult znanosti i književnosti, stranih jezika i inozemstva u vezi sa katolicizmom. Za takav kult nisu postojali ni preduvjeti u Splitu, koji nije bio samostalna komuna zabrinuta za slobodu i nije slao svoje studente kao agente i poluslužbene i službene diplomate u inozemstvo, kao Dubrovnik. K tome se u ovim spisima opaža površnost, koja je u nesrazmjeru s pohvalnim načinom pisanja. U predgovoru »dobronamjernom čitatelju« (*Al benigno lettore Osservazioni sull'isola della Brazza*) A. Ciccarelli je naglasio da želi dati pregled svog zavičaja »per vedere una volta in totale quiete questa mia Patria«, ali se tužio da nije imao dovoljno vremena i dokolice.

U ovom svesku našle su se ipak znatne novosti, i to iz pera trogirskog vlastelina Radoša Ante Michielia Vitturia, fiziokratskog pisca.⁴⁹ On je u »Lettera« izdavaču A. Ciccarelliu kritizirao dotadašnju životopisnu književnost. Ona je korisna jer razvija smisao za historičnost. Kaže da smo i u barbarskim razdobljima imali učenih ljudi i smatra da je loše što su ta djela eklezijastikalna. Dumanićev *Synopsis* pisan je kao *Romanorum Pontificum brevis notitia*, tiskan nedavno u Bruxellesu. Povijest je u Dumanićevu djelu tek suhoparno nabranje događaja, i to jednostrano pohvalno. No povijest kao i politika mora počivati na prirodnom ćudoređu i kritičnosti. Svatko će se danas nasmijati kad u Mihe Madia pročita da je Solin postojao kad i Troja, te da su Solinjani pomagali Grcima da je osvoje.⁵⁰ Piscu je uzor Ivan Lucić.

U životopisu Frane Petrića pod naslovom »Saggio sopra Francesco Patrizio dalmatino« (str. 26-37) R. A. Michieli Vitturi je s naslovom »Saggio« (esej) želio reći da će napisati nešto briljantno i zaokruženo, a nipošto običan životopis s nabranjem činjenica i shematskim pohvalama. Najprije je kritički razmatrao gdje je Petrić rođen i utvrdio da se nije rodio na Klisu, već da se njegova obitelj preselila iz Osora na Cres. Postupao je dakle po životopisnoj shemi tako što je počeo s obitelji. U tom smislu je nastavio s opisom studija, no tu je naveo njegove kolege, kasnije slavne ličnosti koje su mu pomagale, milanskog plemića Sfondratia, kasnijeg papu Grgura XIV, kardinale Agostina Valeria, Scipiona Gonzagu i Ippolita

⁴⁹Napisao je *Memoria sopra la manna di Frassino*, Mleci, 1792. Sulla moltiplicazione della specie bovina in Dalmazia, *Memoria*, 1788. *Memoria sull'introduzione degli ulivi nei territori mediterranei nella Dalmazia e sulla loro coltivazione* i dr.

⁵⁰O ovom splitskom kroničaru koji je napisao *Historia de gestis Romanorum imperatorum et summorum pontificum* vidi u: FERDO ŠIŠIĆ, *Miha Madije de Barbanzanis*, RAD JAZU, knj. 153 (1903); G. ČREMOSNIK, *Prilog biografiji Mihe Madijeva*, *Historijski zbornik IX* (1956), br. 1-4, str. 119-124.

Aldobrandinia pa Girolama della Rovere, zaštitnika - vojvodu Alfonsa d'Este. Zahvaljujući njima Petriću su ostale prištedene gorke čaše koje su morali ispiti Anaxagora, Aristotel, Heraklit i Roger Bacon. No s tim se pojavio novi tip znanstvenika - znanstvenik koji ima prijatelje i veze, što će mu osigurati rad i uspjeh. Bilo je to doba kad je u Dalmatinsku Hrvatsku prodirala masonerija, koja se pokazala polazištem za organizaciju suvremenog činovništva pod čijim će se okriljem razviti suvremena znanost. Tek onda je R. A. Michieli Vitturi prikazao njegov rad, naručivši se istodobno astrologiji da bi jače naglasio Petrićevu žeđ za znanjem i znanje kao neugasivo svjetlo s kojim nova znanost i filozofija izvode čovječanstvo iz uskošti peripatetičke misli i despotizma skolastike. Povijest je za R. A. Michielia Vitturia povijest napretka. To je načelo izbora za pisanje Petrićeva životopisa s kojim je Dalmacija sudjelovala u obnovi znanosti. Slijedeći to načelo izbora. R. A. Michieli Vitturi dopisao je još i »Saggio sopra Marcantonio de Dominis« (str. 38-51). Uvodno je rekao da je nama draga uspomena na nj kao Englezima na Bacona, Talijanima na Galileja, a Francuzima na Descartesa, jer se on s Nikolom Cusanusom, Tommasom Campanellom, Baconom i Kopernikom prvi odvojio od Aristotela i otvorio put napretku. Za razliku od Petrića, imao je težak život i nije imao dokolice. Tek tada nastavlja s rođenjem, studijem u Loretu, profesorskim radom u istom Loretu i Padovi, biskupovanjem u Senju i Splitu. Sve te podatke pisac spominje suhoparno. Nema Farlatieva smisla za dekorativno i veličanstveno. R. A. Michieli Vitturi bira kao prvi prosvjetitejski pisac jasne riječi, izbjegava retoričke efekte. Životopisne pojedinosti prikazao je škrtro da bi što prije prikazao rad. Priznao je da je *De Republica Ecclesiastica* heretičko djelo, što međutim i nije tako važno kao njegov znanstveni rad o kojem je mnogo držao Newton, osobito njegov rad na unapređenju geometrije, te prve znanosti 17. stoljeća poslije prirodnih znanosti. Ovim radom Dominis je otvorio put Cartesiusu. Dalmacija nije dakle, to je rodoljubno-ideološko obrazloženje ovog rada, sirova i barbarska pokrajina; iako nismo i još nemamo sveučilišta, imali smo naše Petriće, Dominise, Getaldiće i Boškovića.

R. A. Michieli Vitturi unio je time neke novosti u našu životopisnu književnost: stvorio je tip učenjaka - činovnika koji djeluje pod okriljem sustava ličnosti što imaju vlast, kao Petrić, i ako tog sustava nema, propada, kao Dominis. Životopis je oslobodio suhoparne činjeničnosti, a doradio je i poštovanje prema znanosti tako što je znanost napravio nečim određenim; to je nova filozofija, fizika ili geometrija, ne više bilo kakva znanost izmiješana s pobožnošću, kao kod Crijevića ili Bašića. I napokon, R. A. Michieli Vitturi individualizirao je životopisnu književnost; ona više nije katalog. To je bio odraz novih prilika u kojima čovjek više nije član korporacije, već osoba s neprikosnovenom kućom, nezavisan u svom gospodarskom i proizvodnom radu.

U tim novim prilikama najodlučnija pobuda za obnovu životopisne književnosti nije došla iz Dubrovnika, grada s najjačom tradicijom u tom poluknjiževnom rodu, već iz Trogira. Međutim daljnji razvitak životopisne književnosti u uvjetima restau-

racije valja opet tražiti u Dubrovniku. On se vezuje uz snažnu i proturječnu ličnost franjevca Innocenza Čulića.⁵⁰

Innocenzo Čulić rođen je 28. ožujka 1782. u Splitu.^{50a} Kao siromašan mladić otišao je na studij u Rim, gdje je imao prilike vidjeti naše spise u arhivu Svetog zbora za širenje vjere. Po završetku studija došao je u samostan male braće u Dubrovniku kao profesor na bogosloviji na vrlo neobičan način. Došao je protiv propisa provincije na zahtjev francuske okupacijske vlasti.⁵¹ U tome mu je mogao pomoći njegov stric, splitski kanonik Toma Čulić, koji je poslije Ivana Molera bio predsjednik splitske Gospodarske akademije - Societa economica.⁵² Bio je primljen neprijateljski, pa se osvećivao tako da je svoju subraću potkazivao.⁵³ Dušobrižničkim radom bavio se malo i slabo, pa o tome radu njegova ostavština šuti. Predavao je filozofiju,⁵⁴ a zapravo se bavio povećanjem i sređivanjem knjižnice svog samostana. Ta je knjižnica u našem duhovnom životu imala veliku ulogu. U njoj su radili

^{50a}HRVOJE MOROVIĆ, *Bibliograf Inocenc Čulić*, Kulturna baština, Split, VII(1981), br. 11-12, str. 146-47.

⁵¹O Čuliću: DUJAM SREĆKO KARAMAN, *Domaće slike, Čulić fra Inocencij*, Narod, Split, VII(1890), br. 44, str. 1; VINKO VELNIĆ, *Stogodišnjica dvaju tiskanih kataloga biblioteke Male braće*, Beritićev zbornik, Dubrovnik, 1960, str. 297-305; IVAN AUGUST KAZNAČIĆ, *Biblioteca di fra Innocenzo Ciulich nella libreria de' RR.PP. Francescani di Ragusa*, Zadar, 1860; ISTI, *Rukopisi hrvatski koji se nalaze u knjižnici OO. Frančeskanah u Dubrovniku*, Arkiv za povjestnicu jugoslavjansku, Zagreb, 1959, knj. V, str. 139-163; FRANJO RAČKI, *Istraživanja u pismarah i knjižnicah dalmatinskih*, Rad JAZU 26(1874), str. 182. Dva Čulićeva pisma tiskana su: J. ALAČEVIĆ, *La Dalmatie de 1793 à 1815. par P. Pisani*, Paris, 1893. (Cap. 81. Lettera del P. Innocenzo Ciulich), *Bulletino di archeologia e storia dalmata*, Split, 28(1905), str. 183-190; VID VULETIĆ VUKASOVIĆ, *Književne prilike u Dalmaciji početkom XIX. vieka*, List na Mata Kapora (Korčulanina) od fra I. Čulića (Splječanina), *Ibid.*, 13(1890), str. 134-136; MIJO BRLEK, *Rukopisi knjižnice Male braće u Dubrovniku*, knj. I, Zagreb, 1952, str. 15-19; HRVOJE MOROVIĆ, *Bibliografska nastojanja Inocencija Čulića*, *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, XVI(1970), str. 117-129.

⁵²O tome JOSIP BERSA, *Dubrovačke slike i prilike (1800-1880)*, Zagreb, 1941, str. 89. Njegov stric Toma Čulić, svećenik, bio je poslije smrti Ivana Molera predsjednik Societa economica u Splitu, kojem su zaštitnici bili Vincenzo Dandolo, Napoleonov generalni providur, i Eugène Napoleon; DUJAM SREĆKO KARAMAN, *Prva hrvatska akademija i gospodarsko društvo u Spljetu*, Split, 1899, str. 44-45. Toma Čulić mogao se pobrinuti da nećaku Inocenzu nađe mjesto u Dubrovniku.

⁵³J. BERSA, *nav. dj.*, str. 66-68. Fra Inocent Čulić podnosi predstojniku pokrajinskog redarstva u Zadru opširan izvještaj o tamnim stranama života krčkog biskupa Ivana Antuna Šintića, *Miscellanea Državnog arhiva u Zadru*, I(1949), str. 80-82. *Historijski arhiv u Zadru, Tajna pisma fra Inocenca Čulića upravljena šefu policije u Zadru*, *Memorie risguardanti la vita di Monsignor Niccolo Didos, vicario capitolare di Spalato*, Misc. 23. poz. 39. I. 29; CVITO FISKOVIĆ, *Nekoliko bilježaka o Njegošu i Crnoj Gori iz prve polovice 19. stoljeća*, *Istorijski zapisi*, Cetinje, VII(1952), br. 4-12, str. 221-37.

⁵⁴U ASMBD čuvaju se njegove *Prelectiones philosophiae ad philosophiae auditores*, rkp. br. 248.

Ivan Kukuljević Sakcinski, Franjo Rački i mnogi drugi, o čemu je pobliže pisao Mijo Brlek. Čulić je spasio velik dio dubrovačke kulturne baštine jer su se u to doba opadanja dubrovačkog plemstva i njegova raseljavanja knjige i rukopisi iz dubrovačkih privatnih knjižnica uvelike raznosili i rasprodavali. S tim svojim sabiračkim radom on je nasljednik Farlatia i Coletia. U nastojanju da skupi što više knjiga za svoj samostan, dopisivao se sa splitskim arheologom Francescom Carrarom, pa s korčulanskim numizmatičarem Matom Kaporom. Iz tih pisama vidi se da je on bio vrlo dobar, vjerojatno najbolji, poznavalac starije hrvatske književnosti i historiografije svoga doba. Smatrao je da može dijeliti savjete, i dijelio ih je. Knjižaru Martecchiniu savjetovao je da izdaje djela hrvatskih pisaca iz Dalmacije. Kad Martecchini taj savjet nije prihvatio, nazivao ga je »mulcem, lopovom i varalicom« (»birebante, ladro e truffa«) u pismu F. Carrari.⁵⁵ Tražio je da se napišu životopisi za svu Dalmaciju (11. rujna 1842. F. Carrari), da se pregleda vatikanski arhiv, spisi I. Lucića, Ivana Paštrića, Stjepana Gradića, da se provedu slavistička istraživanja jezika, da se pregledaju spisi napisani glagoljicom, ćirilicom i latinicom te dijalekti. Sam nije pisao i istraživao. Držao se kao čovjek koji ima vlast i organizira znanstveni rad. Tip činovnika koji ima vlast i stoji iznad znanstvenika postojao je možda i u prosvjetljenom apsolutizmu, no jasno ga je opisao Joseph de Maistre pišući da konzervativne vrijednosti čuvaju prelati, plemići i visoki državni činovnici. Oni uče naciju što je dobro, a što zlo; drugi nek se bave prirodnim znanostima i nek se ne miješaju u stvari vlasti.⁵⁶ Kod J. de Maistrea to je posljedica uvjerenja da kler i država moraju nadzirati znanost, inače će ona dovesti do općeg divljanja.⁵⁷

U pismu F. Carrari od 4. listopada 1842. tražio je da se osnuje jedna »biblioteca nazionale«, dakle nacionalna knjižnica, valjda za Dalmaciju, u kojoj će se skupiti knjige rasute po raznim knjižnicama Dubrovnika, Kotora i drugdje. Smatrao je dalje da valja napisati i povijest Dalmacije ali tako da se opiše zemljopis, da se pregledaju papinske bule, gradske i vladarske pergamene, statuti i sinode (Carrari 26. srpnja 1842). Naslov bi mogao biti »Scriptores rerum Illyricarum partim editi partim inediti«. Bio je to korak dalje prema fizičkim opisima Dalmacije iz doba fiziokrata, kakve su pisali Petar Nutrizio Grisogono i Ivan Luka Garagnin.⁵⁸ Ti su pisci opisivali prirodna svojstva Dalmacije kako bi otkrili sve mogućno-

⁵⁵Pismo se čuva u Arhivu Arheološkog muzeja u Splitu, Pisma Inocenca Čulića Frani Carrari. Ovo je pismo od 11. pros(?) 1846. Fond nije arhivski obrađen, pa ćemo ubuduće spominjati samo nadnevke.

⁵⁶*Les soirées de Saint-Petersbourg ou entretiens sur le gouvernement temporel de la providence suivies d'un Traité sur les sacrifices*, sv. II, Bruxelles 1837, str. 99. O prividnoj vlasti filozofa za prosvjetljenog apsolutizma vidi: P. HAZARD, *nav. dj.*, ad. 23, str. 329.

⁵⁷*Considérations sur la France suivi de l'essai sur le principe générateur des constitutions politiques et des Lettres a un gentilhomme russe sur l'inquisition espagnole*, Bruxelles, 1838, str. 249.

⁵⁸PETAR NUTRIZIO GRISOGONO, *Riflessioni sopra lo stato presente della Dalmazia, Opera economico-politica*, In Firenze, MDCCLXXV; IVAN LUKA GARAGNIN, *Riflessioni economico-politiche sopra la Dalmazia*, Zadar, MDCCCVI.

sti gospodarskog privređivanja u njoj F. Carrara je prihvatio Čulićevu pobudu i napisao djelo *La Dalmazia descritta* (Zadar, 1846) u kojem ipak nije išao tako daleko da bi napisao povijest Dalmacije pregledavši sve arhive.

Povijest i povijest književnosti nisu za Čulića bili traženje identiteta svog naroda. On nije bio za uvođenje hrvatskog kao uredovnog jezika. Prijekim je okom gledao na pokretanje »Zore dalmatinske« u Zadru. Carrari je pisao 8. ožujka 1844. da taj časopis, koji se pokreće u Zadru, a izdaje na hrvatskom i latinicom, nitko neće čitati jer se naši ljudi po gradovima stide govoriti materinjskim jezikom, koji nazivaju prezrivo »schiavona«. Ima li tu simpatija za hrvatsku filološku kulturu? Dodao je još da taj časopis, ako bi se izdavao na ćirilici, ne bi čitali katolici. Već 26. ožujka 1844. savjetovao je F. Carrari da ne surađuje u »Zori dalmatinskoj«, jer da taj časopis malo ljudi čita, a još manje razumije. Savjetovao mu je dalje da svoje životopise objavljuje na talijanskom u »Gazzetta di Zara«, koju svatko razumije.

Mato Kapor, svećenik, a kasniji i korčulanski gradonačelnik, bio je Čulićev agent za skupljanje knjiga i rukopisa u Korčuli, prije svega Petra Kanavelića.⁵⁹ Oni su se dopisivali od 1814. do 1844, punih 30 godina.⁶⁰ M. Kapor je u pismu od 11. rujna 1815. savjetovao izdanje sabranih djela hrvatskih autora »composizioni degli autori nazionali« i obećao da će skupljati rukopise i priređivati ih za tisak. Tražio je da se okupi grupa stručnjaka koji će raditi na tom izdanju »u slavu nacije«. On vjeruje da će ta izdanja imati odjeka i izvan Dalmacije. Veli da njegov brat Ivan, tada rektor Zavoda sv. Jeronima u Rimu, također traži rukopise. Čulić je bio za izdavanje djela hrvatskih pisaca, ali nije želio djelovati na općehrvatskom ili južnoslavenskom planu, što ćemo kasnije vidjeti, jer je odviše bio na liniji austrijske uprave.

U pismu napisanom listopada 1815, bez bližeg navoda nadnevka, M. Kapor cijeni F.M. Appendinia i razmatra filološka pitanja oko izdavanja rukopisa. Smatrao je da je »dubrovački dijalekt« najprikladniji za književnost, jer je njime pisao i Petar Kanavelić, ali da je »dalmatinski dijalekt« prikladan za propovijed, jer je »jači« (»piu forte e piu stringente«). Razmatrao je i pravopisna pitanja. Drži da valja izbjegavati slova x i z, kako to rade Dubrovčani.⁶¹ Razmatrao je pisanje dvostrukog slova, proučavao je i rječnik Joakima Stullia.⁶²

⁵⁹AMBROZ KAPOR, *Književno stvaralaštvo Petra Kanavelića u korespondenciji između Matije Kapora i Inocenca Čulića*, Zbornik radova o Petru Kanaveliću (Zbornik otoka Korčule), sv. 3, Korčula, 1973, str. 147-70.

⁶⁰U arhivu obitelji Kapor na Korčuli nalazi se 31 pismo I. Čulića Matu Kaporu i 10 Kaporovih koncepata odgovora Čuliću, sve na talijanskom jeziku. Pisma su složena kronološki, ali nisu numerirana. Ovdje ih citiramo po nadnevku. Sva pisma Kapor je napisao u Korčuli, a Čulić u Dubrovniku.

⁶¹O pitanjima pravopisa vidi: ZLATKO VINCE, *Putovima hrvatskog književnog jezika, Lingvističko-kulturnopovijesni prikaz filoloških škola i njihovih izvora*, Zagreb, 1978, osobito poglavlje VI. Pismo i grafija, str. 72-85.

⁶²MIJO IVAN BRLEK, *Joakim Stulli (1730-1817), dubrovački leksikograf* (Prolegomena za monografiju), Anali Zavoda za povijesne znanosti IC JAZU u Dubrovniku, sv. XVIII(1980), str. 221-249.

Kod te dvojice, kao i kod ostalih hrvatskih pisaca i leksikografa, preteže sklonost prema dubrovačkom gradskom govoru i obliku književnog jezika,⁶³ za razliku od J. Kopitara i uopće austrijskih filologa, koji su bili skloniji folklorno-filološkom gledanju na jezik.

U pismu od 28. prosinca 1815. šalje Čuliću Kanavelićev rukopis Muke Isukrstove i piše kako proučava rječnik *Ardelia Della Belle*, te da radi na životopisima znamenitih Korčulana. U pismu od 17. siječnja 1816. šalje mu izvatke iz *Storia di Curzola Ante Paulinia* i nacrt za korčulansku biografiju. U pismu od 28. prosinca 1818. javlja o proučavanju Farlatievih i Coletievih djela, piše povoljno o Appendinjevoj kotorskoj biografiji. U pismu od 10. lipnja 1820. piše o Riceputievoj povijesti korčulanske Crkve. U pismu od 8. svibnja 1822. zahvaljuje Čuliću što mu je poslao Sladine »Fasti«. Javlja dalje da je bio u Rimu i tamo tražio podatke o našim ljudima. Poslao mu je daljnju građu za životopis i javio da ima neko djelo Ivana Tomka Mrnavića. U pismu od 18. lipnja 1824. piše o Mati Soviću i Mati Karamanu.

Mato Kapor je dakle bio privrženik povijesnog i filološkog rodoljublja i oduševljenja. Spremao se djelovati na širem hrvatskom planu. Bile su to ideje slične kasnijim idejama iliraca. Osim toga je M. Kapor bio oduševljen Rusijom.⁶⁴ Čulić nije bio takav, pa će ta razlika u nazorima biti razlog što se u kasnijim Čulićevim pismima kulturna pitanja ne spominju. Kao da su osjetili razlike u mišljenjima i počeli neka pitanja izbjegavati da ne bi došli u sukob. Nema znaka da bi Čulić potkazao Matu Kapora kao druge, jer je Kapor postao i ostao gradonačelnik.

Čulić je pisao Kaporu 12. listopada 1818. o nalazu nekih rukopisa, svjestan da smo ušli u »vijek barbarstva i neznanja« (»perche siamo entrati nei Secoli di barbarie e vera ignoranza«). Radio je dakle polazeći od svijesti da je prošlost u kulturnom pogledu bolja od sadašnjosti, koja se negdje na prijelomu stoljeća proširila po svoj Evropi dajući osnovu za starinarska proučavanja svake vrste. Ta su proučavanja u slavenskim i njemačkim zemljama bila vezana i s filološkim proučavanjima, osobito povijesti jezika. No istodobno Čulić žali što Dalmacija nikad nije imala sređen školski sustav, akademije, mecene, knjižare, tražeći time zapravo organizaciju suvremenih znanstvenih i književnih prilika. Sam se osjećao organizatorom tih prilika, pa je na Kapora i Carraru gledao kao na svoje agente, žaleći što nema više takvih ljudi. Rad na biografijama činio mu se vrlo važnim pitanjem organizacije suvremenih znanstvenih prilika.

U pismu Kaporu od 20. listopada 1819. pisao je, kako je od dubrovačkog franjevcu Antuna Agića, što je putovao u Italiju, doznao o Kunićevu prijevodu Ilijade

⁶³Druga polovica 18. stoljeća predstavlja početak standardnog razdoblja u hrvatskom jeziku. DALIBOR BROZOVIĆ, *Hrvatski jezik, njegovo mjesto unutar južnoslavenskih i drugih slavenskih jezika, njegove povijesne mijene kao jezika hrvatske književnosti*, u: *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu*, uredili Aleksandar Flaker i Krunoslav Pranjić, Zagreb, 1978, str. 44, 47. O značaju i ulozi dubrovačkog gradskog govora vidi: Z. VINCE, *nav. dj.*, str. 88. Vidi i: PETAR ŠEGEDIN, *Čovjek u riječi* (Esej), Rad JAZU, knj. 308(1955), str. 103-105, ovdje o važnosti gradskog govora u hrvatskoj književnosti.

⁶⁴O Kaporovoj orijentaciji prema Rusiji priopćio mi je usmeno Ambroz Kapor, koji upravo sprema rad o Matu Kaporu.

na latinski i zanimao se za Karamanov odgovor Stjepanu Rusiću - »Identita'della lingua letterale Slava e necessità di conservarla nei libri sagri« koji se nalazio u arhivu Svetog zbora za širenje vjere. Čulić se je dakle zanimao za filologiju, ali nije htio da to postane nacionalno hrvatsko pitanje, pa je Kaporu 10. studenoga 1833. pisao o Katančićevu prijevodu Biblije,⁶⁵ koji mu se nije svidio. Zaključuje da je jezik tog prijevoda barbarski te da ima mnogo nerazumljivih riječi (»il loro modo di scrivere è barbaro e vi sono molti termini difficili a capirli«). Obazrivo je upozorio Kaporu na strogo poštovanje cenzure i oprez od liberalizma talijanskog i francuskog, pa mu je 4. srpnja 1834. pisao o kapetanu Petru Dubravčiću koji je iz Trsta i Marseillesa donio neke »kužne knjige« (»alcuni in sommo grado pestiferi«). Sva ta ograničenja davala su Čulićevu radu ozračje nemoći i ideološke zagušljivosti, konzervativne letargičnosti. Njegov je rad bio uopće izraz konzervativnosti koja se u Dubrovniku nije mogla vezati uz kult plemstva kao uresa društva i predaka sa slavnim prijenosom vlasti kao od Edmunda Burke,⁶⁶ jer je dubrovačko plemstvo sanjalo o obnovi Republike. Čulić je tražio tradiciju koja će biti neutralna prema vlasti, a neće biti vezana ni s narodom kao mogućim nosiocem narodnog suvereniteta.

Pa ipak Metternichovo doba u Dalmaciju nije donijelo ništa osim činovnika i žandara. Orijehtacija prema starijoj književnosti i filologiji naprosto se nametala, a to je značilo da se ilirizam nije mogao izbjeći, to više što je Čulić bio razočaran i s listom »Gazzetta di Zara«. Zaključuje kako je hladan i dosadan, kako nije dobro da njeguje suvremenu književnost, a zapašta stariju, zbog čega F. Appendini i Tomo Krša u njoj ne sudjeluju. U pismu od 15. prosinca 1835. navodi da je list pun grešaka te da su članci katkad izmijenjeni i neprikladni (»adulterati e spropositati«). Čulić nije mogao biti istodobno poštovalac činovništva i redarstva i naše starije književnosti i filologije, a on je bio upravo to. Kad je 1841. Ljudevit Gaj putovao Dalmacijom, I. Čulić je M. Kaporu u pismu od 8. lipnja 1841. zabranio da Gaja uputi k njemu, a savjetovao mu je da ga ni on ne primi iz razloga koji nisu za papir i koje će mu priopćiti usmeno. M. Kapor nije poslušao taj savjet i primio je Gaja. Drugo nije mogao ni učiniti s obzirom da je čitav njegov rad, kao i rad Đure Ferića,⁶⁷ bio ideološka anticipacija ilirizma. Gaj mu je darovao svoju sliku s potpisom (koja se i danas nalazi u kući obitelji Kapor na Korčuli), zbog čega je M. Kapor imao teškoća s vlašću, a malo poslije toga je umro.⁶⁸

Sve nam to može nešto reći o ilirizmu i prirodi austrijske vlasti u Hrvatskoj. Za Metternicha konzervativnost nije vraćanje na staro, već pomnjivo odmjerenje

⁶⁵O Matiji Petru Katančiću i drugim slavonskim piscima vidi: RADOSLAV KATIČIĆ, *Slavonski pabirci*, Kritika, 1971, br. 17. str. 280-91.

⁶⁶Služio sam se francuskim prijevodom *Réflexions sur la Révolution de France et sur les procédés de certaines sociétés à Londres*, Paris et Londres, 1791, str. 72, 306.

⁶⁷IVAN PEDERIN, *Đuro Ferić kao pjesnik hrvatskih fiziokrata i jedan od začetnika hrvatskog narodnog preporoda*, Anali Zavoda za povijesne znanosti IC JAZU u Dubrovniku, XIX-XX (1982).

⁶⁸STIJEPO OBAD, *Doprinos Ljudevita Gaja širenju ilirstva u Dalmaciji*, Radovi Instituta za hrvatsku povijest, 3(1973).

reforme koje će odlagati i otezati prirodni razvoj dok to god bude moguće.⁶⁹ U njegovu držanju ima vjere u moć prirodnih zakona, svojstvene 18. stoljeću, i s tim u vezi blagog fatalizma, uvjerenja da djelo ne može izmijeniti prirodni zakon i da je određeni razvoj neizbježan.⁷⁰

U hrvatskim prilikama to je značilo da je on nastojao odgoditi razvitak filološkog rodoljublja, pojma suvremene nacije kao gospodarskog organizma zasnovanog na etničkim zasadama, odnosno ograničiti ga onda kad je razvitak bio neizbježan. Tako će se npr. kod Đure Ferića, koji je bio u vezi s biskupom Maksimilijanom Vrhovcem, naći sve kao i u kasnijem ilirizmu, dakle i fiziokratski pojam nacije kao gospodarskog kluba već 1820. i ranije. Dakako, sve je izneseno oprezno, da ne zapne u oko vlasti i cenzuri. Andrija Dorotić bio je politički agitator programa sličnog ilirskom. No te se ideje nisu mogle razviti jer nije bila moguća organizacija suvremene uljudbe, jer Austrija nije dopuštala politička udruženja s časopisima i sastancima. A kad je to i dopustila, onda je ilirsko ime i pokret ovila ozračjem svoje nemilosti. Kad je Gaj putovao Dalmacijom, njega je pratilo mrko i sumnjičavo oko redarstva.⁷¹ Sve je bilo tako da dobar činovnik nije trebao pristupiti tom pokretu i Gaju. Čubelićevo pismo Kaporu to najbolje zasnjeđođuje. Kapor nije poslušao Čulića. Primio je Gaja i imao je teškoća.

Sam I. Čulić bio je čovjek koji je uživao povjerenje vlasti i njezinu punomoć u organizaciji kulturnih prilika u Dalmaciji. M. Kapor i F. Carrara bili su ljudi koje je on izabrao za svoje suradnike u organizaciji znanstvenih prilika u Dalmaciji. Dubrovačkom vlastelinu Marinu Zlatariću, pjesniku na hrvatskom jeziku i prevoditelju, napisao je negativnu karakteristiku (u okviru spomenutoga biografskog djela o dubrovačkim plemićima, vidi dodatak) i za nj se nikad nije čulo kao za pjesnika. Ni Antun Luko Sorkočević, skladatelj i pisac filoloških slavističkih rasprava, nije imao ulogu u kulturnom životu Dalmacije, a Čulić je pisao negativne karakteristike.

Sve to može nešto reći o prirodi restauracije i njezine vlasti u nas. Ona kao konzervativni pokret nije mogla razviti kult plemstva, jer je dubrovačko plemstvo, kako rekosmo, bilo najljući neprijatelj Austrije. Osim toga, republikanska Dalmacija nije imala vlastitih militarističkih tradicija. Vojne su tradicije bile vezane s morlačkim i uskočkim folklorom, s ratom protiv Turaka. Turska je vlast bila pojam militarizma i feudalizma i predmet odbacivanja za liberale. Zbog svega toga, vojne, uskočko-morlačke tradicije u Dalmaciji bile su prikladnije da budu oruđe narodne stranke, nego Metternichove reakcije. Tu je nove mogućnosti otvorio August Šenoa s romanom *Čuvaj se senjske ruke*, gdje se folklorno-vojni mit uskoka pojavio u funkciji narodnooslobodilačke borbe. Morlaci su za austrijske putopisce bili etnološka zanimljivost, mogućnost za novačenje ili predmet političkih spekulacija u bal-

⁶⁹H. KISSINGER, *Obnovljeni svijet, Metternich, Castlereagh i problemi mira 1812-1822*, Zagreb, 1976, str. 243, 264.

⁷⁰WILH. BIETAK, *Das Lebensgefühl des »Biedermeier« in der österreichischen Dichtung*, Wien-Leipzig, 1931, str. 76.

⁷¹DINKO FORETIĆ, *Marginalije uz odnose Vuka Karadžića s Dalmacijom*, Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru IV(1962-63), sv. 4, str. 129-145.

kanskoj politici.⁷² Austrija nije u Dalmaciji mogla lako stvoriti mit vojnika i rata u kojem nema neposlušnih, božanskog rata koji je zakon svijetu, kult smrti na bojnom polju, otajstva vojne slave koja je iznad razuma, kakav je stvorio teoretičar kontrarevolucije u Francuskoj Joseph de Maistre.⁷³ Crkvene tradicije u Dubrovniku bile su srasle sa sviješću o ugledu Republike, dakle s mjesnim tradicijama. U Dalmaciji je Farlati dao Crkvi značaj uspomene na Rim, hrvatsku državu i okvir južnom slavenstvu, protureformacija je obnovila staroslavensku službu Božju. Tu su djelovali ljudi kao franjevački provincijal Frano Glavinić, pa zadarski nadbiskupi Vicko Zmajević i Mate Karaman, katedra staroslavenskog u zadarskom sjemeništu, staroslavensko sjemenište u Priku kraj Omiša. Sve je opet bilo prikladnije za Narodnu stranku. Mit Nina stvorio je Ivan Kukuljević-Sakcinski. Čak i isusovci u Dubrovniku bili su kao voditelji školstva tako usko vezani s Republikom da su Bašićeva »Elogija« bila jedva uporabiva za novu vlast. Ni Maistreov nazor da je vjera aroma što priječi znanosti da se iskvari⁷⁵ neće se naći kod Čulića, koji je bio loš svećenik i uopće nije bio religiozan. Franjevački red i franjevačka književnost bili su od Stipana Margitića Jajčanina, preko Tome Babića, Lovre Sitovića i Andrije Kačića Miošića osobito vezane s pukom⁷⁶ i prihvatljiviji za ilirizam nego za Metternicha. Andrija Dorotić bio je uz to za sjedinjenje Dalmacije sa sjevernom Hrvatskom,⁷⁷ bio je i protivnik skolastike i privrženik suvremene filozofije koju je dobro poznao, bio je za demokratičnije odnose u samoj Crkvi.⁷⁸ Čulić mu je napisao karakteristiku zamjerivši mu jedno i drugo, a osobito privrženost ideji sa sjevernom Hrvatskom, pa je zaključio da nije bio odan caru.

Tako je Čulić tražio uporište u povijesnoj dimenziji književnosti i filologije koja se trebala ostvariti u izdavačkoj djelatnosti. Životopisna je književnost trebala

⁷²IVAN PEDERIN, *Die Morlaken in der deutschen Reiseliteratur*, Die Welt der Slaven, 19-20 (1974-75), str. 273-98.

⁷³*Les soirées de Saint-Petersbourg ou les entretiens sur le gouvernement temporel de la providence suivies d'un Traité sur les sacrifices*, Tome second, Bruxelles, 1837, str. 28-32.

⁷⁴IVAN PEDERIN, *More i Jadranska Hrvatska u časopisu »Vijenac«*, Adriatica maritima Zavoda JAZU u Zadru, sv. 4(1985).

⁷⁵J. DE MAISTRE, *nav. dj.*, ad 73, str. 164.

⁷⁶IVAN PEDERIN, »Začinjavci«, *štioci i pregaoci*, Zagreb, NZMH, 1977; ISTI, *Hrvatski jezični standard i promicanje vjere u XVII. i XVIII. st.*, Kačić, sv. IV(1971), str. 71-81; ISTI, *Grabovčeva koncepcija hrvatskog narodnog preporoda*, Kačić, sv. III(1970), str. 139-146; D. BROZOVIĆ, *Uloga bosansko-hercegovačkih franjevaca u formiranju jezika hrvatske književnosti i kulture*, Godišnjak Instituta za proučavanje jugoslavenskih književnosti u Sarajevu, sv. II(1973), str. 35-53.

⁷⁷STJEPAN ANTOLJAK, *Roman života fra Andrije Dorotića. Prvi pokušaj sjedinjenja Dalmacije s Hrvatskom. Uoči stogodišnjice smrti velikog pobornika dviju glavnih hrvatskih zemalja*, Jutarnji list, 26(1937), br. 9041, str. 11-12; GRGA NOVAK, *Le régime français a Split 1806-1813*, Annales de l'Institut Français de Zagreb, 3(1939), str. 189-220.

⁷⁸VICKO KAPITANOVIĆ, *Fra Andrea Dorotić (1761-1837), Il suo tempo, la sua attività e il suo pensiero*, Romae, 1978. Još o Dorotiću i djelatnosti svećenstva vidi: G. NOVAK, *Povijest Splita*, knj. treće (Od 1797. god. do 1882. god.), Split, MH, 1965, str. 9 ff.

postati okvir toj kulturi, a veza s Italijom naglašena u biografici grudobran protiv prodora folklornog i filološkog rodoljublja. No i ta se orijentacija pokazala vrlo nestabilnom jer je Mato Kapor za biografiku tražio širi odjek. Đuro Ferić imao je u vidu hrvatski i folklorni okvir, a kult znanosti, vjere i Evrope u starijoj biografici poslužio je kasnije kao most između Hrvatske i Evrope, koja je za I. Kukuljevića i F. Račkog bila Italija, Francuska, i Engleska, dakle zapadna i južna Evropa, a nikako srednja, odnosno Austrija i Njemačka.

Ukratko rečeno, doba poslije Bečkog kongresa nije nalazilo nikakvih polazišta u nas, a reakcija nije imala čim ostvariti organsku i biološku koncepciju društva, kakvu konzervativna vlast uvijek ističe, za razliku od neorganske i legalne koncepcije radikala,⁷⁹ pa je austrijska vlast kod nas doživljavana kao pritisak i činovničko nasilje što ostavlja duhovni vakuum.

Rad i uloga I. Čulića mogu nešto reći o utjecaju vlasti na razvoj književnosti i znanosti u novije doba. Sociolozi književnosti obratili su znatnu pažnju utjecaju književnog tržišta, novca i kapitalističkog načina proizvodnje na pisce i njihovo stvaranje. Pritom su uzimali model Francuske, dijelove Njemačke i Engleske, u kojoj je najprije nastala suvremena industrija knjiga. Engleska je međutim bila liberalna, industrijska zemlja. Ti su pisci posvetili vrlo malo pažnje ulozi vlasti, redarstva i cenzure u konzervativnim i policijskim državama, kakva je bila Austrija.⁸⁰

Čulićeve nazori u svemu su odgovarali vlasti. Njegovi ideološki stavovi bili su oskudni i vrlo bliski austrijskoj vlasti. U pjesmi posvećenoj svom zaštitniku u austrijskom državnom aparatu pod naslovom »FF. Innocentius Spalatensis, ord. min. S. Francisci de Observ. ad magnificem suum mecenatem, Elegia«⁸¹ rekao je da se caru valja u svemu pokoravati kako bi čovjek bio sretan:

»Regat nos semper vero cum numine Caesar,
Et vi repressa sublevet innocuos.
Haec sunt vota mihi, fac me his gaudere perenne;
Absque his haud vivam latus et incolumis.
Da, videam, quantum possint tua dextera, mens que;
Ut pateat, quo sim dignus amore tuo.
Laudatur, quisquid non denegat ista patenti:
Conditor ipse orbis talia dat misero.
Insidiis vivo circumdatus undique magnis.

⁷⁹F.J.C. HEARNshaw, *Conservatism in England, An Analytical, Historical, and Political Survey*, London, 1933, str. 23.

⁸⁰VIKTOR ŽMEGAČ, koji je sažeto prikazao zapadne književno-sociološke teorije i istraživanja u knjizi: *Književno stvaralaštvo i povijest društva, Književno-sociološke teme*, Zagreb, 1976, pisao je malo o cenzuri na str. 62-63 izvodeći zaključke samo na temelju ironičnih mišljenja pisaca o cenzuri i načinu kako da je izbjegnu; arhivsku građu nije konzultirao.

⁸¹ASMBD, rkp. 1083. Heinrich Recha bio je okružni poglavar u Splitu 1917 (*Almanacco imperiale reale per l'anno MDCCCXVII*, Milano, str. 535), a 1822. bio je vladin savjetnik (*Almanacco provinciale della Dalmazia per l'anno 1822*, Zadar, str. 199).

Salva me, et donis, te protegente, fruar.
Sit mihi fas semper dulcem perducere vitam.
Ingenuo et laudes canere me usque tibi.
No errore et lacrimas angor, summoque dolore,
Et pejora etiam posse videre fles.«

Upadaju u oči riječi kao *numine, sublevet, gaudere perenne, tua dextera, salva me* i sl., koje su preuzete iz Biblije, iz Psalama i imaju semantičko polje božanstvenosti. Caru Čulić ovim pridaje nadzemaljski, božanski rang. To ne odgovara odnosu prema vladaru u teokratskoj državi, gdje car zamjenjuje Boga kao njegov sin ili namjesnik na zemlji. Ovo je car apsolutističke države koji je istisnuo Boga poput nekog Antikrista. Čulićeva je religioznost zapravo psudoreligioznost koja ide do cara, a ne dalje, i to zato da sebi osigura udoban i sretan život na ovom svijetu, a ne na onom. Slično je Čulić pisao i u jednoj drugoj pjesmi jednom drugom zaštitniku »Al signor Antonio Ladislao Dorry de Jobahaza, commissario superiore, Anacreontica«. ⁸²

»... La mia musa rispettosa
A DORY andrà d'avante,
E con umile sembiante
S'udirà parlar così:
In quest'anno, che ridente
Volge il piede verso a noi,
Tutti il cielo i doni suoi
Su te sparga in ciascun di;
Ogni di Te veda e ammiri;
Caro, e accetto al Pio Sovrano,
Che compensa a larga mano
L'opre, i mertì, e le virtù.
L'aspre cure, e i neri affanni
Da te lungi spieghi l'ale,
Ed il morbo atro, e ferale
Mai non giunge ove sei Tu...«

Čulić vidi cara kao nešto apsolutno u svakom slučaju, nešto o čemu se ne razmatra i s čim se ne može diskutirati, slično kao što je i španjolski teoretičar kontrarevolucije Juan Donoso Cortés vidio božanstvo i suverenitet. On je pisao da je suveren sličan Bogu: ili je jedan ili ne postoji; ako je pak jedan, on je nedjeljiv i nerazmotriv. Adam se je izgubio jer je ušao u diskusiju s Evom, a ova s đavlom. Krist se nije izgubio jer u pustinji nije prihvatio diskusiju s đavlom koji ga je napastovao. ⁸³

⁸²ASMBD, rkp. 310. Anton Döry von Jobbahaza bio je u IR direzione di polizia Commissario superiore 1822 (*Almanacco provinciale della Dalmazia per l'anno 1822*, str. 204).

⁸³JUAN DONOSO CORTÉS, *Ensayo sobre el catolicismo, el liberalismo y el socialismo*, Madrid, ³1973, str. 124.

Iako se austrijska vlast služila talijanskim kao jezikom suvremene uljudbe, pravila je i koncesije hrvatskom, no Čulić do tih koncesija nije mnogo držao. Za Čulića književnost, filologija i kultura nisu bile ideološka tvar suvremene hrvatske nacije. One su bile kuriozitet ili ukras zatvorene činovničko-građanske klase koja u predožujsko doba nije bila nigdje nacionalna. Metternich je priječio bujanje nje-mačkog nacionalizma koji bi nužno ojačao Prusku, ali je bio i protiv Giuseppea Mazzinia zato što je tražio ujedinjenu talijansku republiku dajući rodoljublju sadržaj i kult odgoja naroda.⁸⁴ Zbog toga nije bilo uputno dopustiti ni snažno bujanje slavenskih kultura u carevini, pa ni hrvatske. I Čulić bio je biedermajerski čovjek, plašljiv kad valja napraviti velike poteze.

Već smo istaknuli da se Čulić u pismima držao kao čovjek što može dijeliti savjete, određivati što će tko pisati, što će se izdavati i slično. Držao se kao nekakav ravnatelj instituta ili urednik nekog časopisa, što on nije bio. No on je bio savjetnik i doušnik austrijske vlasti, koja je njegove savjete tražila do kraja njegova života, čini se i uvažavala, a njegove izvještaje je čuvala i njima se služila. Bio je jedan od važnih ljudi, možda i najvažniji pomoću kojih se austrijska uprava ovdje orijentirala.

Kad je u Dalmaciji uspostavljena austrijska građanska vlast, pojavilo se pitanje gdje će se naći činovnici što će pokrajinom upravljati, jer Austrija je imala suvremeno činovništvo koje je obavljalo važne političke funkcije; ono je bilo decentralizirano i moralo je jačati središnju vlast napravivši je spojivom s kulturnim osobitostima pojedinih krajeva.⁸⁵ To je značilo da vlast nije mogla naprosto poslati sve činovnike iz Beča u Dalmaciju. Jedan dio činovnika valjalo je zanovačiti u Dalmaciji. Ti su činovnici morali poznavati domaće kulturne prilike i tradicije, da bi se mogla vršiti vlast pomno odvajnutih reformi.⁸⁶ To može objasniti i Čulićevu njegu domaće kulture kao »dalmatinske« i oruđa koje će činovnicima omogućiti orijentaciju u kulturnim prilikama i tradicijama kraja.

Želeći naći činovnike Dalmatince, odnosno Dubrovčane, vlast se, pobliže »Gubernialrat und politische Direktion«, u Zadru obratila Čuliću kao osobi svog povjerenja. On je odgovorio pa je 1816. sastavio opširno izvješće o dubrovačkim plemićima pod naslovom »Elenco dei Nobili di Ragusa, Salamanchesi e Sorbonesi e loro qualifiche compilato dal P. Innocenzo Ciulich, francescano nell'anno 1816., per incarico del Governo Austriaco trattandosi di ammettere e rimettere i nobili Ragusei a pubblici impieghi«.⁸⁷ Redarstvo je i kasnije tražilo podatke od Čulića, a on ih je davao sve do 1844. godine. Redarstvo ih je i čuvalo.⁸⁸ U prvom spisu Čulić je napisao 82 životopisa dubrovačkih vlastelina i vlastelinki. Kasnije je u drugom spisu dodao više od 14 životopisa vlastelina, trgovaca i činovnika, tako da se njihov ukupan broj penje gotovo na stotinu.

⁸⁴ADOLFO OMODEO, *L'età del Risorgimento italiano*, Napoli, 1942, str. 259, 336.

⁸⁵HENRY A. KISSINGER, *nav. dj.*, str. 260.

⁸⁶*Ibid.*, str. 243.

⁸⁷Čuva se u Historijskom arhivu u Zadru, Misc. 23. XVII, poz. 16.

⁸⁸Danas se čuvaju u Historijskom arhivu u Zadru: *Tajna pisma fra Inocenca Čulića upravljena šefu policije u Zadru*, Misc. 23, poz. 39.

Ovi su spisi važan povijesni izvor jer govore o dobu o kojem je literatura inače oskudna.⁸⁹ Iz njih doznajemo da je ne mali broj vlastelina pristao uz Francuze, te da je u toj suradnji s francuskom vlasti ulogu imala i dubrovačka masonerija. Slobodni zidari bili su i u Italiji kanali kroz koje je prodirala revolucija.⁹⁰ Francuzi su očigledno imali i za Republike svoju stranku u Dubrovniku. Znamo da je čak bio pokrenut i jedan proces protiv jakobinaca.⁹¹ No raspoloženje Dubrovčana okrenulo se 1813. protiv Francuza. Mato Sorkočević (vidi prilog Sorb. br. 28) sastavljao je satirične pjesme protiv njih; zapravo su to bili politički vicevi. Ivan Gučetić (pril. Sorb. br. 34) pobunio je puk i poveo ga u demonstracije protiv Francuza. Narod je klicao sv. Vlahu i Republici. Uto je i Vlaho Kaboga pobunio Konavljane koji su opsjeli Dubrovnik. Iz jednog spisa pod naslovom »Degl' accidenti di Ragusa nella guerra 1813. e 1814.«⁹² doznajemo da je to trebalo biti u noći 28/29. rujna 1813. uz pomoć engleskih topovnjača koje su bile zaposjele otoke. No to je spriječio zapovjednik Hrvata u francuskoj službi u gradu Grguričić, pa je pobuna odgođena. Izbila je opet 25. studenoga pod vodstvom Vlaha Kaboge, Ivana Natalija, pa jednog Getaldića i sinova markiza Bunića. Konavljani su, poduprti od engleske topovnjače, zaposjeli grad. Engleski zapovjednik Korčule imenovao je V. Kabogu zapovjednikom narodne vojske i generalnim guvernerom Dubrovnika. Krvoprolieće je spriječio Grguričić. 27. siječnja 1814. pristigao je general Todor Milutinović s austrijskom vojskom, koja se ponajviše sastojala od Hrvata, i s tim su u vodu pale nade Dubrovčana da će obnoviti Republiku. Iz Čulićeva pisanja nije dovoljno jasno koji su ideološki razlozi pobudili vlasteline da stupe u francusku službu. Austrijanci su, kad su došli, poštovali zatečeno stanje, i tko je bio u službi, ostao je. No onda su plemići pod vodstvom Marina Bunića, Ivana Kaboge, Mata i Vladislava Sorkočevića potpisali prosvjed protiv nametanja austrijskog podaništva, na što su otpušteni svi koji su bili u službi. Prosvjed su potpisali, uz male iznimke, svi plemići. No onda su vlastelini otpočeli s diplomatskom akcijom oko obnove Republike, Papinske kurije i Bečkog dvora. Osobito aktivan bio je Nedo Ljudevit Ranjina. U Rim su slali franjevca Antuna Agića (Sorb. I. Kaboga). U Beču je njihov agent bio opat Sebastian Ayala (usp. o Luki Torre). U Carigradu se agent zvao Božović. Ništa nije uspjelo. To bi ukratko bio povijesni okvir Čulićevih životopisa dubrovačkih vlastelina, te klase koja je stoljećima vodila grad u kojem se hrvatska kultura razvila, da bi poslije Bečkog kongresa naglo zastala, a s njom je nestala i dubro-

⁸⁹Spomenica o padu Dubrovačke Republike, Dubrovnik, 1908. *Povijest Dubrovačke Republike*, njemački napisao IVAN HRISTIĆ, ENGEL. Preveo, opaskama popratio, nadopunio Ivan kan. Stojanović, Dubrovnik, 1922. Vidi G. NOVAK, *Povijest Splita*, knj. 3, str. 77.

⁹⁰A. OMODEO, *nav. dj.*, str. 184. O slobodnim zidarima kod nas vidi u: FRANCE KIDRIČ, *Framasonske lože hrvatskih zemelj Napoleonove Ilirije v poročilih dunajskega policijskega arhiva*, Rad JAZU, knj. 206 (1915), str. 25–60.

⁹¹ŽARKO MULJAČIĆ, *Istraga protiv jakobinaca 1797. god. u Dubrovniku*, Anali Histo-rijskog instituta JAZU u Dubrovniku II(1953), str. 235–52; ISTI, *Salamankezi i sorbonezi u Dubrovniku*, Prilog etimologiji naših političkih naziva, Filologija, 2(1959), str. 161–173.

⁹²Historijski arhiv u Zadru, Misc. 23, poz. 15.

vačka kultura, pa je Dubrovnik poslije Bečkog kongresa imao tek drugorazrednu ulogu u hrvatskoj nacionalnoj uljudbi. Čulićevi životopisni spisi mogu nam na to pitanje odgovoriti bolje nego išta drugo. Oni će nam pokazati i tko je pripadao sloju koji se počeo uzdizati pod okriljem austrijskog činovništva.

Čulić je odgovorio na upit austrijske vlasti, koja je željela znati može li dati mjesta nekom od tih plemića, i ako može kome. Ona je željela zaposliti plemstvo i pridobiti ga za sebe. Zato je Čulić slijedio shemu formulara austrijske kadrovske službe u kojem se pitalo za ime, prezime i zavičajnost, moralna svojstva, za okolnost da li je dotični bio mason ili pripadnik neke druge tajne organizacije, kakve škole ima, kakvo znanje, kakva mu je nadarenost, na kakvu je glasu, imovno stanje, da li je bio namješten kod prethodnih vlada i za austrijske vlasti, da li je bio odan Francuzima, da li je odan Austriji, ima li zasluge za Bečki dvor, tko su mu rođaci i prijatelji i koje strane jezike zna.⁹³

Kriteriji za zapošljavanje bili su dakle stručni i politički, no iz formulara, a još više iz Čulićevih preporuka i mišljenja, vidljivo je da su politički kriteriji bili mnogo važniji od stručnih. Nova vlast htjela je činovništvo koje će biti školovano i njoj odano. To će se kasnije postići u novom školstvu. Nazočnost države teška je i prijeteća u Čulićevoj biografici. Ako je usporedimo sa starom biografikom, s kojom ona nema ništa zajedničko, vidjet ćemo da je stara biografika, npr. Crijevićeva, shematska: opisuje se djetinjstvo, školovanje u inozemstvu, rad i priznanje visokih ličnosti, smrt i grob. Sve je moralizirano, pri čemu vjera, znanost i književnost stvaraju potvrdno ozračje sveopćeg sklada. Knezovi i pape nisu ništa drugo doli vrlo ugledni i dostojanstveni ljudi. Njihovo dostojanstvo, u skladu s naukom Tome Akvinskog, potječe od vlasti koju vrše, a dana im je od Boga. Čovjek im je dužan poštovanje. Novom suverenu čovjek je dužan još i bezgraničnu i nikad dovoljnu odanost, ideološku istovjetnost, nazor koji je Čulić ostvario, jer postoje i drugi suvereni što bi mogli ideološki uzurpirati njihovu vlast onako kako to u okviru feudalne države nije moguće.

Crijević nije živio u miru s državom, pa ipak je u njegovoj biografici odnos države nebitan i ne stvara napetost. Spomenuti formular sumnjičav je pogled u znanje i savjest svakog pojedinca, ma kako daleko on bio. Nova je država gotovo nadzemaljskog stupnja. Ona želi znati sve o svakome, imati to pohranjeno u svom arhivu. Apriori sumnja u svakog građanina i traži u njemu nezalicu, lijenčinu i prijevernika koji joj nije odan. Njezino je djelovanje naprosto mnogo intenzivnije i šire. Ona se zanima za sve, pa Čulić čak piše (Sorb. 31) da je Marija Natali udova Getaldić bila intimna prijateljica s francuskim generalom Delsonsom. Čak je i to bilo važno za vlast. Za Juliju Natali napisao je da ima 43 godine, ali da ona tvrdi kako ima 24. Čak je opisao kozmetička sredstva s kojim je Niccoletta Sorokočević nastojala sakriti svojih 80 godina. Sve je to vlast čitala i čuvala. S druge strane tog sumnjičavog pogleda vlasti stoji niz dubrovačkih vlastelina koji tu novu vlast neće. Nepremostiva razlika između njih i vlasti osnova su napetosti ovih životopisa. Plemiće Čulić nije volio. Opisao ih je kao dosta neuke, neiskrene, slabo naobražene, ohole, isprazne ljude s kojima je teško razgovarati. Osim toga, nisu nimalo odani

⁹³Takav formular nalazi se u Historijskom arhivu u Zadru, Misc. 23, poz. 25, L. 1.

Austriji, izuzev malog broja onih koji su vrlo siromašni pa nemaju drugog puta nego ući u državnu službu. Svi su oni sanjali o ponovnoj uspostavi Republike. Te su nade, uz članstvo u slobodnozidarskoj loži, bile najgora ljaga. Čulić je dakle plemiće vidio očima građanina. Osim oholosti i neiskrenosti on im je zamjerio i sklonost raskoši (*lusso smoderato*). Prikazivao ih je pristrano, kako to uvijek čini angažiran umjetnik. Za Neda i Antuna Crijevića napisao je da žele vladati i živjeti na grbači drugih. Za Šiška Gradića da želi povratak Republike kako bi živio o trošku siromaha (*»a spese del povero«*). Pisao je da im je Republika davala namještanje i funkcije jer su bili plemići, a neuki su smjeli biti. O naobrazbi Marina Zlatarića izrazio se ipak vrlo povoljno. Također se izrazio povoljno i o njemu kao čovjeku. Zlatarić je bio pjesnik na hrvatskom, a svoje pjesme nije tiskom objavio. Pa ipak, Čulić ga nije preporučio za mjesto jer je smatrao da nije odan Austriji. Politička ljaga bila je takva da je ništila sve vrline i naobrazbu. Iz ovih životopisa doznajemo o životu i radu pojedinih plemića u inozemstvu. Marin Zlatarić, pjesnik, dopisivao se s Ivanom Josipom Pavlovićem Lučićem, kanonikom i makarskim arheologom. Nikola Sorkočević s isusovcem Francescom Cancellieriem (1751-1826), članom Arcadije, koji je bio učitelj u privatnim kućama pa tajnik kardinala Girauda (1802) i soprintendent tiskare Svetog zbora. Iako je Čulić opisao naobrazbu plemića kao lošu, iz njegovih životopisa vidi se da su oni uvijek znali barem hrvatski i talijanski, često još latinski i francuski. Poneka vlastelinka znala je samo hrvatski, što nam govori da je vlastelinima materinjski jezik bio hrvatski, nikako talijanski; oni dakle nisu bili jezično otuđen sloj. Stoga smo skloniji zaključiti da je njihova naobrazba bila nesuvremena i neprikladna. Poznavali su municipalno pravo, ali ne austrijski pravni postupak.

O Republici se Čulić izražavao s mržnjom. Nazivao ju je kurvom, gadnom i zloglasnom vlašću (*»gli affari della prostituta Repubblica«*). Ivan Natali, na više mjesta »detestabile«, pa »infame governo«. Isto je tako i tajna društva opisivao kao »infanna«. Frana Zamagnu opisao je kao fanatika Republike koji se neće odreći fanatizma jer su ga odgojili isusovci, a ti su ga učili kako treba vladati (*»dove si insegnavano le massime di dominare«*). Vezani s vlašću, isusovci u Dubrovniku nisu bili uporabivi kao oruđe nove vlasti i Čulić ih je mrzio.

O pjesniku Bernardu Zamagni, vlastelinu, izrazio se povoljno, ali je istaknuo da je velik laskavac.⁹⁴

Svoju osobnu mržnju prema većini svojih likova nedostojni je svećenik Čulić prikrivao važnim i ozbiljnim obraćanjem čitateljstvu u smislu »nas dvoje«. Bilo je to držanje identificiranja pisca s čitateljem, u čemu je Čulić kao savjetnik vlasti ostvarivao svoj udio u vršenju te vlasti. Tu ulogu on je ozbiljno držao do kraja, a time i osnovu strukture svoga doušničkog stila, koji mi sada iz temelja mijenjamo time što naglo povećavamo stupanj javnosti jer njegovu biografiku izdajemo tiskom

⁹⁴Bernard Zamagna je to zaista i bio. O tome vidi njegovu pjesmu *A S.M. Francesco I., Imperatore d'Austria, Re d'Ungheria, Boemia etc. etc. in occasione in onore della sua presenza la città di Ragusa*, Sonetto, u Historijskom arhivu u Zadru, Tajni spisi, svež. 4. 155. 170. god. 1818.

u javnost. No taj ton ozbiljnog »savjetnika« vlasti koji obavlja važnu čudorednu i političku funkciju, prikrivao je njegov ružan karakter. Za Vladislava Sorkočevića piše da se s njim vrlo dobro pozna, a ipak savjetuje da ga se baci u tamnicu. Za Augustina Bajamontia, o kojem je napisao da je potkupljiv sudac, ženskar i da boluje od spolnih bolesti i sl., dodao je da je bio prijatelj njegovu ocu Jerolimu i stricu Juliju, ali da mu je istina ipak najbolji prijatelj, i zato ga potkazuje. Ideoloških stavova i obrazloženja u tim se životopisima neće naći, osim apsolutne i totalne podložnosti caru kao simbolu nadzemaljske države i apsolutne istovjetnosti nazora s nazorima države. Čulić je vrlo pronicavo i oštroumno umio te nazore države pogoditi. To nam najbolje može pokazati životopis Andrije Dorotića u kojem ga je opisao kao čovjeka što je tek prividno odan Austriji, a zapravo iznad svega voli Hrvatsku.⁹⁵ Iz tog se pisma lijepo vidi koliko je ideja sjedinjenja Dalmacije s ostalom Hrvatskom bila u to doba u Dalmaciji proširena.

Ako se Čulićevi životopisi usporede sa životopisima nekih drugih anonimnih doušnika, npr. onog koji je napisao životopis Vlaha Kaboge,⁹⁶ vidi se da je Čulić bio dobro obaviješten. Za Luku Sorkočevića ipak nije znao da je bio skladatelj. Prema likovima starih životopisaca, ovi su likovi vrlo raznoliki, živi, sve prije negoli shematski. Ima i neobičnih sudbina, kao što je sudbina Vlaha Bunića, kojeg je austrijska vlast otpustila, pa je on otišao u Egipat i ušao u službu egipatskog paše. O Marinu Buniću napisao je čak dva životopisa, 1816. i kasnije 1827. I tu se može čitati o životu tog masona i neumornog urotnika kojeg je austrijska vlast progonila na temelju Čulićevih potkazivanja. Najprije je otpušten, a potom mu je čak zabranjeno da obavlja odvjjetničku službu. Čulić je tužio da je on i dalje obavlja, ali da njegove spise potpisuje odvjjetnik Antun Kaznačić. Iz Čulićevih životopisa vidi se da većina dubrovačkih vlastelina nije bila siromašna. Neki su bili vrlo bogati, a neki su u Jakinu čak imali imanja. Tek manji broj nije imao što jesti. Čulić je savjetovao vlasti da im usprkos tome ne da mjesto, koje se shvaćalo kao neka čast. Gospodarski razlozi nisu bili presudni u propasti i nestanku dubrovačkog plemstva. No oni su živjeli u nestvarnoj nadi i sanjarijama da će se Republika obnoviti. Gotovo su svi bili zakleti neprijatelji i protivnici Austrije. Očito je da jedna klasa koja je imala vlast ne može služiti drugoj državi. Dubrovačko plemstvo propalo je jer nije imalo više vlasti, a bez vlasti nije moglo opstojati kao društvena skupina. O tome nam mnogo može reći primjer Antuna Luke Sorkočevića, vrlo bogatog vlastelina, učenjaka, filologa, koji je rasprodao sve što je imao u Dubrovniku i otišao u Pariz. Nikad se više nije htio vratiti u Dubrovnik, premda je u njemu imao rođake i prijatelje s kojima se dopisivao. Čulić, koji se cijelog života borio protiv dubrovačkog plemstva i progonio ga svojom mržnjom, priznao je da bi ostao zadivljen svatko tko bi s njim došao u dodir. Potom ga je opisao bez mržnje kao čovjeka

⁹⁵Historijski arhiv u Zadru, Misc. 23, poz. 29, L. 6. *Dorotić otac Andrea – izvješće i podaci o osobi i o njegovoj političkoj djelatnosti god. 1815*. Memorie risguardanti il P. Andrea Dorotich ex provinciale della Franciscana Provincia de Santissimo Redentore in Dalmazia; V. KAPITANOVIĆ, *nav. dj.*, str. 43. bilj. 27, smatra da je ovo pismo napisao Šime Rebić. Usporedbom rukopisa utvrdili smo da ga je napisao I. Čulić.

⁹⁶*IBID.*, Misc. 23, pos. 25/26, L. 1.

ohola i nastrana karaktera. Bio je to tip romantična čovjeka i umjetnika koji nadahnuće crpi iz duševnih aberacija. Čulić je napisao da je on mnogo putovao po Evropi, da mu je držanje čudačko, ali puno neslomljenog staleškog ponosa.

Čini se da je austrijska vlast na Čulićev savjet činila sve moguće da vlasteline udalji iz Dubrovnika. Za mnoge je on savjetovao da ih vlast otpusti ili da im da mjesto izvan Dubrovnika. Nikola Božidar Saraka bio je ravnatelj gradske bolnice. On i njegovi siromašni rođaci bili su često mali činovnici koji su izgubili svoje staleško držanje i identitet. Čulić je ipak savjetovao da ga se premjesti iz Dubrovnika jer da ravnatelj bolnice mora biti stranac.

Poslije životopisa plemićâ, koje je Čulić opisao negativno i s mržnjom, opisao je određen broj »novih ljudi« koje je vlasti preporučio. Povoljno je opisao Angelio Luigia Radovana. On je bio plemić iz Jakina, albanskog podrijetla. Doselio se u Dalmaciju i živio tamo kao industrijalac i poduzetnik. Potkraj života bio je zakupnik tvornice duhana u Dubrovniku.⁹⁷ Čulić je jako cijenio što se on bavi s »arti meccaniche«, dakle s korisnim proizvodnim vještinama, jer to je bio posao koji su plemići smatrali nedostojnim. Isticao je njegove građanske vrline, radinost i štedljivost. Nažalost, sinovi su mu bili vucibatine pa su ga potkradali. To je bio tip industrijalca i poduzetnika te je Čulić savjetovao vlasti da ga podupre. Antun Glumčić bio je tip mala, marljiva i odana činovnika. Njega je Čulić također preporučio vjerujući u društvene mogućnosti nove činovničke države u kojoj je i najmanji činovnik, samo ako je bio vrijedan i vlasti odan, mogao neograničeno napredovati.

U životopisu Luke Torre, nastavnika u Dubrovniku, opisao je toga svećenika kao uzornog studenta kojeg njegovi profesori vole, a on sam da je gorljiv, marljiv, stručno spreman, da ne prima mito i darove, sve slobodno vrijeme radi sa slabijim đacima ili piše pjesme za carev rođendan. Bio je to tip neograničeno ambicioznog štrebera koji sve što radi radi tako da to svenazočno oko vlasti vidi i da se toj vlasti sviđi. Čulić mu je napisao pravi hvalospjev. Ne možemo se oteti dojmu da je život tog čovjeka, koji je smatrao da ga vlast uvijek i svuda vidi, bio težak; on je naprosto izgubio ličnost pod okom vlasti.

U životopisu Augustina Bajamontia izneseni su podaci o uspjehu njegova tasta, trgovca Mihovila Krtice, o njegovim razgranatim poslovima i imetku u inozemstvu.

Zanimljivi su i podaci o članovima obitelji Kaznačić: Ivanu, Antunu i Ivanu Augustu. Prvi je bio obrtnik i pomorac koji je u svijetu stekao naobrazbu i novac, od čega jedno nije važnije od drugog. To je tip suvremena čovjeka nastalog u revoluciji, koji se uzda u slobodu izbora zanimanja, mjesta boravka i ulogu suvremene znanosti i književnosti. Njegov nećak Antun novi je tip odvjetnika, koji je znanje također stekao na moru i inozemstvu. Bio je slobodni zidar, što mu Čulić ne zamjera. Njegov sin Ivan August razrada je tipa suvremena čovjeka školovana u državnim školama, poštena, koji kao i otac više ne živi u sukobu s državom. Čulić je naglasio da on nema veze s pravoslavcima i Rusijom. Bio je umjereno protiv toga da se I. A. Kaznačiću dade mjesto urednika »Zore dalmatinske«, smatrajući da slavistika kod nas treba u prvom redu biti filološko-povijesno proučava-

⁹⁷AMBROZ KAPOR, *Apalat duhana u dubrovačkoj republici*, Starine JAZU. sv. 51(1962); A. KAPOR – A. VIDALI, *Duhan u Dubrovniku*, Trebinje, 1977.

nje jezika, a ne suvremena književnost na tom jeziku, kako je to bilo u »Zori dalmatinskoj«. Pa ipak, nije se opirao mnogo, i Ivan August Kaznačić postao je urednikom »Zore dalmatinske«.

To je dakle bio novi sloj koji je Čulić preporučio vlasti. Bijahu to industrijalci, poduzetnici, pomorci, odvjetnici i književno naobraženi ljudi školovani u suvremenim školama, uz to nastavnici štreberi kao L. Torre. Bilo ih je malo i upravo to pokazuje koliko je uska i nestabilna bila baza austrijske vlasti u Dalmaciji.

Čulić je kao životopisac napisao oporuku dubrovačkom plemstvu u njegovu sukobu s novom vlašću, budući da je plemstvo vlast zauvijek izgubilo. Napisao je na kraju života, 1844. u životopisu A. L. Sorkočeviću, da su Dubrovčani bili i ostali privrženici Republike, ali da nisu sposobni urotiti se protiv Austrije, koju ne vole zbog poreza, slabih mjesnih vlasti, slabe trgovine i pomorstva.

Njegova biografika sasvim je nešto novo u usporedbi sa starom. U njoj se čovjek pojavljuje kao psihologizirana individualnost u odnosu prema vlasti; bori se za nasljedstvo, imanje i imovinu; zarađuje, ulaže novac, bori se u službi. Biografika je aktualizirana i time dovedena u susjedstvo novinarstva, a njezin autor sam u susjedstvo suvremenih književnika. Suvremeni pisac potječe od novinara; on je novinar koji umuje, zna sve mehanizme društva koje prikazuje i razotkriva.⁹⁸ On je dakle agent i doušnik cijelog (demokratskog) društva koji razotkriva društvene nepravde želeći kod društva usmjeriti nabolje.

Innocenzo Čulić bio je sveznajući pisac koji je znao sve tajne dubrovačkog društva, sve gospodarske, političke i društvene mehanizme. Kao takav on nije iznosio optužbe i bolesti društva pred demokratsku javnost kao romanopisac suvremene liberalne i demokratske države, već pred policiju kao metternichovskog liječnika društva, jer on je djelovao u nedemokratskom društvu u Metternichovo doba. Konzervativno društvo vidi čovjeka kao lošeg. Joséph de Maistre npr. smatra da su neki ljudi rođeni da budu robovi, uopće, da je čovjek od prirode odviše loš da bi bio slobodan. Zlo u čovjeku potječe od grijeha, i valja ga potisnuti.⁹⁹ No sve je to Čulićevim životopisima dalo određen servilni karakter. No njegovo je susjedstvo i srodstvo sa suvremenim romanopiscem preko novinara očigledno, pa u njegovim životopisima moramo gledati književno djelo, a ne samo povijesni izvor koji govori o prelasku iz feudalne staleške države u suvremenu građansku i činovničku, u kojoj je naobrazba otprilike ukras i ideološka dogradnja stručnog znanja. Sve nastaje u sklopu školovanja stručnog kadra odgojenog tako da novoj državi bude odan. Čulićeva biografika u tom je smislu prva sociološka i politička studija.

Čulić je bio tip jozefinskog svećenika, ireligiozan i odan državi. No on je bio i intelektualac, pa je ostvario prosvjetiteljsku suradnju između knezova i filozofa u obnovljenoj redakciji i na način koji će postati obrazac za cijelo 19. stoljeće.

Stvorio je idejni i organizacijski plan posuvremenjenja književnog i znanstvenog života, bez kojega znanstvene prilike u 19. stoljeću uopće nije moguće zamisliti.

⁹⁸R.M. ALBÉRÈS, *Histoire du Roman Moderne*, Paris, 1962, str. 47.

⁹⁹JOSEPH DE MAISTRE, *Les soirées de Saint-Petersbourg, ou entretiens sur le gouvernement temporel de la Providence suivi d'un Traité sur les sacrifices*, Tome premier, Bruxelles, 1837, str. 85.

Summary

THE RAGUSEAN BIOGRAPHICS AND ITS OF SPRINGS

This article is an analysis of the Biographic Compendia in Dubrovnik (Ragusa) since the Middle Ages. These books rose out of the collective pride of some Ragusean monasteries where friars wrote books containing biographies of all outstanding friars of its monastery, later of all are bishops. The inspiration of these books was frequently theological, particularly the thought of Thomas de Aquino may be noted. In Sebastian Slade Dolci's biographies and the biographies by Daniele Farlati from Zadar, who followed the Ragusean tradition the modern Croat nation is outlined. It is later analyzed how the theological thought secularized and influenced Croat liberalism, which is heavily indebted in Catholic theology. Attention is finally drawn to the fact that the first national history of literature written by Šime Ljubić, a diocesan priest, was conceived following the pittern and tradition of biographical Compendia. Ljubić was also an ideologist of Croat liberalism.